

Barn mellan arv och framtid

**Konfessionella, etniska och
språkligt inriktade skolor i
ett segregationsperspektiv**

INNEHÅLL

sida

1. UPPDRAG	3
2. SAMMANFATTNING	4
3. UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING	6
- vad är segregeringseffekter?	6
- frågeställningar och avgränsningar	9
- urval av fristående skolor	9
- metod och arbetssätt	11
4. UNDERSÖKNINGENS RESULTAT	13
- vem väljer friskolorna?	13
- vilka motiv finns bakom skolvalet?	16
- vad betyder skolvalet för eleverna?	24
- problem och möjligheter	29
5. EN INTERNATIONELL JÄMFÖRELSE	36
6. SAMMANFATTANDE ANALYS OCH BEDÖMNING	38
- avslutning	45

<i>Bilaga 1. Urvalet av skolor</i>	47
<i>Bilaga 2. Källor</i>	49

1. UPPDRAG

I regeringsbeslut 5, 1996-08-29, uppdrogs åt Skolverket:

"att göra en kartläggning av fristående skolor med inriktning mot en avgränsad grupp inom det svenska samhället, att analysera de problem som kan vara förknippade med en sådan inriktning samt föreslå åtgärder som syftar till att minska de eventuellt segregeringseffekterna och underlätta integrationen i det svenska samhället."

Uppdraget skall redovisas till Utbildningsdepartementet senast den 1 oktober 1997.

Enligt den promemoria som regeringen har bilagt uppdraget, är det en av skolans viktigaste uppgifter att bidra till förverkligandet av ett mångkulturellt samhälle och att motverka diskriminering, främlingsfientlighet och rasism. Regeringen befarar att ett ökat antal fristående skolor med inriktning mot en avgränsad grupp i det svenska samhället kan bidra till en ökad social, kulturell och ekonomisk segregation.

Skolverket har valt att genomföra uppdraget genom att göra en undersökning inom ramen för verkets utvärderingsprogram och dess enhet för åtgärdsinriktade analyser. Undersökning genomfördes under vårterminen 1997. Ansvarig för arbetet var undervisningsrådet Staffan Bolin. Ekonomie kandidat Sofia Persson har deltagit i arbetet som projektanställd assistent. Denna rapport är en redovisning av undersökningens resultat.

2. SAMMANFATTNING

Undersökningens syfte har varit att, utifrån ett elevperspektiv, göra rimliga bedömningar kring konfessionella, etniska och språkligt inriktade friskolors eventuellt segregeringseffekter. Undersökningen har genomförts i huvudsak med hjälp av intervjuer på ett antal muslimska, kristna, sverigefinska, judiska och estniska skolor.

De skolor som uppvisar den tydligaste problembilden är de muslimska eller arabiska skolorna. Dessa skolor vänder sig till olika invandrargrupper som i huvudsak redan kan sägas vara i hög grad ekonomiskt och socialt marginaliserade. De skäl som föräldrarna till barn på dessa skolor främst anger för skolvalet är att de vill tillförsäkra sina barn en trygg och säker skolmiljö. Dessutom vill de att barnen skall få en kunskap om sitt ursprung och sin kultur som de har svårt att få i den kommunala skolan.

Men om dessa barn på sikt skall ha en rimlig chans att integreras i det svenska samhället krävs det att de får en utbildning som är likvärdig med vad andra barn i Sverige får. Om de inte får det skulle skolvalet kunna medverka till att ett befintligt segregationsmönster vidmakthölls och till och med stärktes. Vad gäller just de muslimska skolorna visar utredningen på ett antal problem med utbildningens kvalitet som på sikt kan försvåra dessa elevers integration i det svenska samhället.

Undersökningen ger emellertid inte stöd för en enbart negativ bild av *någon* av de olika skolinriktningar som ingick i undersökningen. Den visar också på en verklighet där skolor som vänder sig mot olika etniska, språkliga eller konfessionella grupper i många fall har högre ambitioner vad gäller elevernas kunskapsinhämtning än vad som är gängse inom det offentliga skolväsendet. Om denna ambition kan omsättas i praktiken skulle dessa skolor således aktivt kunna medverka till en bättre integrering i det svenska samhället av de grupper skolan vänder sig till.

Det finns således problem men också positiva möjligheter. Man kan sammanfattningsvis konstatera att undersökningen pekar på ett flertal allvarliga frågetecken kring vissa av de studerade friskolorna. Framförallt finns det anledning för statliga och kommunala myndigheter att mycket noga följa de muslimska skolorna, som till antalet står för den största tillväxten av etniska eller konfessionella friskolor i dag. Vilken undervisning får deras elever och hur går det för dem senare i livet? Även de kristna skolorna visar i delar upp en bild av ett avskärmande mot omvärlden. De grupper som väljer dessa skolor för sina barn kan däremot knappast sägas utgöra en ekonomiskt och socialt utsatt grupp i samhället. Det frivilliga avskärmandet som skolvalet således utgör för dessa grupper har därmed inte samma potentiella negativa effekter i ett integrationsperspektiv som gäller för de muslimska skolorna. Samtidigt måste man, utifrån ett myndighetsperspektiv, skapa en reglering och

kontroll som behandlar alla konfessionella fristående skolor på ett likartat sätt.

Undersökningen kunde inte identifiera en så tydlig problembild att det skulle krävas någon omedelbar förändring av det regelverk som i dag styr skolan. De bestämmelser som reglerar kommunernas rätt till insyn i fristående skolor, och Skolverkets uppföljnings- utvärderings- och tillsynsansvar, bör vara tillräckliga även framgent - om de brukas med förstånd och utifrån ett genomtänkt förhållningssätt.

3. UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING

Regeringsuppdraget definierar inte "avgränsad grupp" i annat än en etnisk, språklig eller konfessionell mening. Social eller ekonomisk segregering har därför inte varit något kriterium för urval av vare sig fristående skolor eller elevgrupper i denna studie. Däremot har sociala och ekonomiska faktorer vägts in både som ingångs- och bakgrundsvariabler i genomförandet av studien och även som centrala delar i den gjorda effekt- och konsekvensanalys som är ett av huvudsyftena med uppdraget.

Eftersom fristående skolor - och särskilt de som vänder sig mot ekonomiskt svagare samhällsgrupper - är en relativt ny företeelse i Sverige, ingick det i regeringsuppdraget att även göra en genomgång av erfarenheter från andra länder, särskilt inom EU-familjen, med längre erfarenhet av fristående skolor, och med samma folkrättsliga förpliktelser som

Sverige. En sådan genomgång har också gjorts parallellt med genomförandet av undersökningen i övrigt.

3.1 Vad är segregande effekter?

Begreppet integration beskriver en process i samhället. Den klassiska sociologiska synen på en integrationsprocess är oftast relaterad till migrationsrörelser, där befolkningsgrupper som flyttar till andra länder och kulturer, slussas in och blir delaktiga i de samhällen de flyttar till. När så inte sker talar man alltså i termer av segregation och ett segregat samhälle.

Segregation är i de flestas mening en negativ och icke önskvärd företeelse, medan begreppet integration har en mer positiv klang. Detta motsägs i viss mån av att vi allmänt hävdar att vi lever i - och även fortsättningsvis skall leva i - ett mångkulturellt samhälle. Integration som leder till en total assimilation av olika etniska, språkliga eller kulturella grupper är alltså, enligt regeringens formuleringar, inte att se som ett önskvärt slutmål för en integrationsprocess.

När det gäller de undersökta fristående skolorna ställs denna samhälleliga målbivalens på sin spets. Invandrades rätt och önskan att föra sitt kulturella, språkliga och religiösa arv vidare till sina barn ställs mot det svenska samhällets krav på en utbildning och uppfostran kring en gemensam värdegrund.

Debatten kring integration och segregation är omfattande och ofta högljudd. Nyttillkomna invandrargrupper har i den ekonomiska krisens spår fått allt svårare att komma in på den svenska arbetsmarknaden och i

det svenska samhället. Detta har också lett till en - delvis påtvingad, delvis frivillig - segregation i boendet, både inom enskilda kommuner men även genom en koncentration av olika invandrargrupper till vissa särskilda kommuner. Ett ekonomiskt och socialt utanförskap har således även fått etniska och religiösa förtecken. En sådan koncentration av olika "segregationsdimensioner" är vi dessutom ovana att hantera i Sverige. I och med de utökade möjligheterna att starta och driva fristående skolor har ytterligare en möjlig "segregationsdimension" öppnats.

Trots att de friskolor som vänder sig mot olika minoriteter i Sverige fortfarande har en mycket liten andel av dessa minoritetsgruppers barn som elever, var det under arbetets gång lätt att konstatera att dessa fristående skolors existens är en mycket kontroversiell fråga, inte minst för kommunala beslutsfattare och skolföreträdare. Ofta förstärks ett principiellt och mer allmänt ogillande av fristående skolor, med en mycket tydlig uppfattning om att just *dessa* friskolor är direkt skadliga för de elever som går där.

Företrädare och förespråkare för friskolorna hävdar å andra sidan att skolorna i sig är positiva verktyg i en integrationsprocess. De ger barnen en bra grund att stå på som vuxna i ett svenskt - och mångkulturellt - samhälle, ofta bättre än vad den kommunala skolan kan ge. De hävdar att barn måste känna trygghet och stolthet över sin etniska, språkliga och religiösa bakgrund för att kunna integreras i det svenska samhället på ett harmoniskt sätt. Den tryggheten och stoltheten får de bäst i en skola som förstår detta och har de rätta förutsättningarna som krävs för att tillgodose barnens behov med tanke på det kulturella arv de bär med sig.

Även om denna mer övergripande debatt är mycket viktig och måste få sin del i denna rapport, har Skolverket valt att ta sig an regeringsuppdraget utifrån ett mer pragmatiskt perspektiv. Regeringsuppdraget består i att identifiera och analysera eventuella segregande effekter. Fristående skolor som vänder sig mot en avgränsad grupp är definitionsmässigt *segregrade* i den meningen att de uppvisar en etnisk eller religiös homogenitet som inte är slumpmässigt tillkommen.

Undersökningens huvudfrågeställning blir då om man lika axiomatiskt kan hävda att skolorna är *segregerande*, d v s att den segregerade eller homogena miljö barnen upplever i skolan kommer att bestå eller förstärkas även *efter* skoltiden. Och kan man dessutom hävda att de ekonomiska, sociala och kulturella effekterna för de enskilda eleverna av denna skolsegregation är övervägande negativa? Och i så fall på vilket sätt?

Det har inte varit möjligt att förankra denna undersökning och den analys som redovisas på en stabil svensk empiri. Många av de skolor som hårdast kritiserats i bl.a. massmedia har bara varit verksamma en kort tid. Än så länge är det med andra ord allt för få elever som "gått ut" dessa skolor för att det skall finnas några "verkliga" effekter att eftersöka och mäta. Därför är det svårt att i dag göra objektiva och välunderbyggda bedömningar kring dessa skolors segregande effekter.

Däremot är det möjligt att försöka bedöma vilka effekter dessa friskolor *kan komma att få*. Sådana bedömningar måste emellertid empiriskt grundas i dagens skolor och i dagens elever. Vilka förväntningar har dessa elever och deras föräldrar på sitt skolval? Vilken bild har skolledare och lärare? Vilka förutsättningar för en likvärdig utbildning kan man i dag bedöma att dessa skolor har - och kan komma att få? Vi har gjort denna bedömning i huvudsak utifrån ett svenskt perspektiv men med vissa internationella jämförelser.

I detta sammanhang måste nämnas att vissa av de undersökta skolorna faktiskt har en lång historia i Sverige. De är emellertid få till antalet och har en särskild status och bakgrund som minskar det generella värdet av deras erfarenheter i relation till dagens utbud av etniska, språkliga och konfessionella skolor. Och trots att dessa skolor, exempelvis Hillelskolan och Estniska skolan, har sett många årskullar lämna skolan, finns det inga systematiska undersökningar gjorda kring de frågeställningar som regeringsuppdraget utgår från.

Omfattningen och uppläggningsen av undersökningen styrdes från början av de empiriska begränsningar som tidigare redovisats. Undersökningens syfte har därför koncentrerats till två områden där den empiri som ändå finns kan utnyttjas för en handlingsinriktad analys. I ett kortare tidsperspektiv är det viktigt att identifiera eventuella uppenbara och tydligt negativa effekter av verksamheten på de undersökta skolorna, effekter som dessutom snabbt bör leda till en mer åtgärdsinriktad diskussion. En annan ambition har varit att i ett mer långsiktigt perspektiv försöka belysa de problem och de möjligheter dessa skolor har, och kan komma att få, framförallt för de elever som går där. Ur detta senare perspektiv kan alltså inte undersökningen producera några direkt handlingsinriktade "förslag till åtgärder". Däremot kan den ge indikationer på vilka problembilder som bör "hålla under uppsikt" i framtiden.

3.2 Frågeställningar och avgränsningar

En grundtanke i undersökningens uppläggning har varit att koncentrera den på elevperspektivet, d.v.s. att försöka klarlägga vad skolvalet betyder för de elever som går i de undersökta skolorna och för deras framtida liv i Sverige. Varför väljer elever och föräldrar dessa fristående skolor? Vilken etnisk, religiös, språklig, kulturell, social och ekonomisk bakgrund har de? Varför väljer man bort den kommunala skolan? Hur ser de själva på den särskilda inriktning som den fristående skolan har? Och - kanske det viktigaste - hur ser de själva på sin framtid i Sverige? På vilket sätt tror de att skolvalet skall vara till nytta - eller till skada - för dem i framtiden?

Hur den undervisning som bedrivs i skolorna konkret är utformad har däremot inte stått i fokus. Det är tänkbara och troliga effekter i livet

utanför skolan och efter skoltiden som undersökningen velat belysa. Till dessa effekter hör emellertid skolans resultat - vilka kunskaper och färdigheter eleverna har efter det att deras tid på den fristående skolan är över. Hur går det för dessa elever när de återgår till den kommunala skolan - i högstadiet eller på gymnasiet? Hur ser de själva på det? Hur ser de nya kamraterna och lärarna på det? Vilka effekter kan skönjas på studieresultat och på den sociala samvaron i den nya skolan?

3.3 Urval av fristående skolor

I regeringsuppdraget anges det att "I sammanhanget bör också beaktas de goda erfarenheter som kan finnas från t ex Estniska skolan, Hillelskolan och sverigefinska skolor när det gäller att stärka en identitet som underlättar integrationen i samhället".

Estniska skolan har funnits sedan 1945 och under tiden fram till 90-talets början uppburit särskilda anslag från staten för sin verksamhet. Skälet till att staten särskilt bidrog till denna skola har sina rötter i flyktingsituationen efter andra världskriget. Även Hillelskolans särskilda status sedan starten 1955, som i ekonomiska avseenden har varit i princip identiska med den estniska skolans, kan till stor del förklaras som en reaktion på andra världskrigets fasor.

De sverigefinska skolorna har också sin egen historia. Den finska minoriteten i Sverige har rötter som går århundraden tillbaka i tiden. Många kommuner med ett stort finskt minoritetsinslag har under många år ordnat speciella finska klasser, s.k. hemspråksklasser, där en stor del av undervisningen sker på finska. I stort sett kan man säga att de sverigefinska fristående skolorna bygger vidare på den tradition som de kommunala hemspråksklasserna startade. För närvarande finns det 14 sverigefinska skolor i Sverige med sammanlagt drygt 800 elever. En ny skola har ansökt om godkännande fr.o.m. höstterminen 1998. Vi har genomfört intervjuer på två sverigefinska skolor, en i Upplands-Väsby och en på Kungsholmen i Stockholm.

Den grupp av minoritetsskolor som växt snabbast de senaste åren är de muslimska/arabiska skolorna. Den första muslimska skolan i Sverige startade 1993 i Malmö. Vårterminen 1997 fanns det nio muslimska/arabiska skolor i Sverige med sammanlagt drygt 1.000 elever. Ytterligare nio skolor har fått godkännande av Skolverket och beräknas starta höstterminen 1997. 27 ansökningar för skolstart höstterminen 1998 hade den 6 juni 1997 kommit in till Skolverket. 18 av dessa ansökningar avser helt nya skolor och nio utökat godkännande på redan befintliga skolor.

De muslimska/arabiska skolorna är speciella även i så måtto att de vänder sig till relativt nytillkomna invandrargrupper, grupper som också i stor

utsträckning är kulturellt, socialt och ekonomiskt marginaliserade. Islam ställer dessutom särskilda krav både på dess utövare och på samhället kring dem, krav som skiljer sig avsevärt från vad tidigare invandrargrupper i Sverige har ställt och även från det förhållningssätt till religion och kultur som hitintills varit gängse i Sverige. I den genomförda undersökningen har fem muslimska skolor ingått, varav två i Malmö och tre i Stockholmsområdet.

Även kristna skolor kan sägas vända sig till avgränsade grupper i samhället. Här är det emellertid, med undantag från den katolska skolan, inte en avgränsning som bygger på - eller i övrigt speglar - någon specifik språklig eller etnisk bakgrund. Däremot borde det vara värdefullt att kunna jämföra kristna fristående skolor med exempelvis de muslimska. Därför har vi genomfört intervjuer vid två kristna skolor, varav en hade en kristen-ekumenisk inriktning och en var romersk-katolsk.

Valet av den katolska skolan (S:t Eriks katolska skola i Enschede) gjordes också med hänsyn till att den skolans elever, med mycket få undantag, hade invandrarbakgrund. Enligt skolans rektor var 95% av eleverna första eller andra generationens invandrare.

De utvalda skolorna presenteras mer i detalj i *Bilaga 1*. I den arbetsplan som låg till grund för undersökningen avsattes resurser för att genomföra intervjuer på c:a tio till tolv skolor. En strävan var också att c:a hälften av dessa skulle vara muslimsk/arabiska. De skolor som särskilt specificerades i regeringsuppdraget ingick naturligtvis också.

3.4 Metod och arbetssätt

Undersökningen har till allra största delen byggts på intervjuer med elever, föräldrar, lärare och skolledare. I några fall har vi kompletterat de data vi då fått in genom att också intervjua representanter från vissa kommunala "mottagande" skolor samt andra kommunala skolansvariga.

Intervjuerna med eleverna har koncentrerats till de äldre åldersgrupperna på respektive skola, dels för att vi ville träffa så mogna och verbala elever som möjligt, dels för att dessa elever snart skulle sluta på skolan och därför troligtvis skulle vara mer öppna för en reflekterande och värderande diskussion om skoltiden.

Elev- och föräldrintervjuerna utfördes dels som gruppintervjuer med 2-5 deltagare i varje grupp, dels som individuella intervjuer. I stort kan man säga att gruppintervjuerna gav mer än individintervjuerna. Dynamiken och kreativiteten vid gruppintervjun kompenserade väl för eventuellt hämmande grupptryck med påföljande självzensur. Sammanlagt har vi intervjuat c:a 100 elever, 45 föräldrar, 43 lärare och 22 skolledare på de skolor som ingick i undersökningen.

Vi har även gått igenom relevant skriftligt material, både sådant som utgivits i Skolverkets regi och annat. Vi har i sökandet efter relevant litteratur tagit kontakt med ett antal forskare och experter inom området för att få hjälp med en överblick av dagens kunskapsläge. Namnen på dessa, samt övriga skriftliga och muntliga källor, redovisas i *Bilaga 2*.

I vårt sökande efter internationella jämförelsepunkter har vi i huvudsak använt oss av sekundärlitteratur tillgänglig i Sverige. Vi har även kontaktat vissa ambassader och utbildningsministerier för att få kunskap om dessa länders officiella syn på fristående skolor ur ett segregations/integrations-perspektiv. För att få en bättre bild av hur Danmark har hanterat muslimska friskolor - muslimska skolor har funnits i Danmark sedan 1978 - har vi också genomfört intervjuer på Al-Huda skolan i Köpenhamn.

4. UNDERSÖKNINGENS RESULTAT

4.1 Vem väljer friskolorna?

Vad har de familjer för bakgrund som väljer att sätta sina barn i en etnisk, språklig eller konfessionell fristående skola? Kan man se att redan befintliga negativa segregationsmönster förstärks?

Muslimska skolor

De befintliga muslimska skolorna i Sverige vänder sig i första hand till invandrargrupper med arabisk eller nordafrikansk bakgrund. Denna grupp består till stor del av relativt nytillkomna invandrargrupper från bl.a. Irak, Libanon, Palestina och Kurdistan. Även "äldre" invandrargrupper från exempelvis Egypten, Tunisien och Marocko var välrepresenterade på dessa skolor. En ny grupp som tillkommit de senaste åren är muslimer från Somalien. En av de muslimska skolorna vi besökte, Al Elowm i Stockholm, hade nästan uteslutande elever med somalisk bakgrund.

Det hemspråk som var det klart dominerande vid de muslimska skolorna var alltså arabiska, följt av somaliska. Elever från andra muslimska länder, t.ex. Turkiet, Pakistan eller det forna Jugoslavien, var väldigt få.

En viktig orsak till den arabiska dominansen i de muslimska skolorna är att skolorna utan undantag har startats av individer och föreningar med arabiskt ursprung. Dessa individer eller föreningar har sedan "värvat" elever i huvudsak ur den egna invandrargruppen. På skolorna var man mycket medvetna om "vilket upptagningsområde" man hade, även om man inte ville säga rätt ut att så var fallet. Man ville själv beskriva det mer som att den "egna" gruppen kanske utgjorde en naturlig början, men målet var - mer eller mindre uttalat - att bredda elevunderlaget även till övriga muslimska grupper i Sverige.

På den Interkulturella skolan i Vällingby hade man en ursprunglig målsättning att skapa en skola där muslimska och icke-muslimska barn skulle kunna samlas under samma tak (och framför samma white-board). Denna vision hade inte kunnat realiseras eftersom inga svenska föräldrar visade något intresse av att sätta sina barn i en skola som drevs av en muslimsk huvudman. Vid Skolverkets besök fanns där inga icke-muslimska elever.

På en skola, Al Elowm i Stockholm, blev emellertid inte elevunderlaget vid starten 1995 exakt vad huvudmännen hade tänkt sig. Al Elowm i Stockholm startades som en filialskola till skolan med samma namn i Malmö. Målgruppen var ursprungligen densamma som i Malmö, d.v.s. i huvudsak barn med arabiskt ursprung. Rektorn hade emellertid en ambition att försäkra sig om ett tillräckligt elevunderlag för skolan. Han vände sig därför till olika somaliska föreningar i Stockholmsområdet med

information om den planerade skolan. Ett stort antal somaliska familjer valde också att placera sina barn i skolan, vilket fick som ett icke förutsett - och icke avsett - resultat, att i princip alla icke-somaliska elever togs ur skolan av sina föräldrar.

Av de aktuella invandrargrupperna var det utan tvekan också den somaliska som måste anses ha längst kvar till någon typ av integration i det svenska samhället. Arbetslösheten är i det närmaste total, språkkunskaperna både hos föräldrar och barn var, enligt det intryck vi fick under intervjuerna, mycket dåliga. Enligt lärare och skolledningen var också analfabetismen ett stort problem i denna grupp av invandrare. De olika arabiska grupperna uppvisade en ganska varierande grad av etablering i det svenska samhället, men även här måste man dra slutsatsen att graden av utanförskap var hög.

Överlag fanns det bland de intervjuade föräldrarna en stark längtan att återvända till ursprungslandet. Nyttillkomna invandrargrupper uttryckte nästan unisont en längtan och en vilja att återvända, bara saker och ting "redde ut sig" i hemlandet. Äldre invandrargrupper var mer ambivalenta, de insåg att möjligheterna att återvända minskade allt eftersom deras barn - och de själva - blev mer och mer acklimatiserade i Sverige. Skolledarna vid de skolor vi besökte hävdade att ett problem de hade att brottas med var att många av föräldrarna egentligen inte ville integreras i det svenska samhället och därför också var ganska indifferent till sina barns skolarbete. Tiden i Sverige var mer en transportsträcka eller en påtvingad parentes. För dessa föräldrar var den fristående skolan en kulturellt korrekt förvaringsplats vars huvuduppgift var att skydda deras barn från att bli "för" svenska, och på så sätt underlätta ett framtida uppbrott från Sverige. Vissa föräldrar bekräftade direkt eller indirekt denna bild.

Språkligt inriktade skolor

På den estniska och de sverigefinska skolorna var elevunderlaget i grunden ett svenskt socioekonomiskt genomsnitt. Den finska invandringen och etableringen i Sverige har en lång historia och den estniska skiljer sig i princip inte så mycket, även Estland har ju historiskt tillhört den storsvenska intressesfären. På den Estniska skolan hade man emellertid fått en tillströmning av nya elever efter emigrationsvågen i samband med den "stora oredan" vid kommunismens fall. Rektorn på skolan beräknade att ungefär hälften av eleverna var barn till estniska invandrare som hade kommit till Sverige de senaste 7-8 åren. Enligt rektorns bedömning hade emellertid dessa nyttillkomna estniska familjer anpassat sig väl till det svenska samhället, och även om några talade om att återvända, upplevdes valet inte så dramatiskt eller livsavgörande. Nyttillskottet hade också, enligt rektorn, med stor sannolikhet räddat skolan från "sotdöden" eftersom skolans ursprungliga elevunderlag hade börjat tunnats ut under 70- och 80-talen, då de estniska familjer som har sitt ursprung i andra världskrigets flyktningvåg, mer och mer har assimilerats i det svenska samhället.

På de Sverigefinska skolorna kom många elever från familjer med bara en finsk förälder. Detta förhållande utgjorde för dessa föräldrar - något paradoxalt - ett viktigt argument *för* skolvalet, eftersom det faktum att en förälder inte talade finska i hemmet gjorde det ännu svårare att vidmakthålla det finska språket för dessa barn och därmed försvårades barnens kontakter med det geografiskt nära, men språkligt avlägsna, Finland.

På Estniska skolan fanns några elever som inte hade någon som helst estnisk bakgrund, utan hade börjat på skolan därför att undervisningen på skolan - och skolan i sig - hade ett gott rykte. De icke-estniska föräldrar vi talade med sa att valet hade avgjorts av undervisningens allmänt höga kvalitet, snarare än av den estniska profilen.

Kristna och judiska skolor

På den romersk-katolska skolan var eleverna till 95% från invandrarfamiljer med ursprung i hela den katolska världen. Under intervjuerna med elever och föräldrar fick vi en tydlig uppfattningen att det inte hade varit några större problem för dessa grupper att finna sig tillrätta i det svenska samhället. Från skolledningens sida reagerade man mot tanken på att skolan, trots det stora antalet elever med invandrarbakgrund, skulle vara en skola som vänder sig till invandrargrupper eller till "en avgränsad grupp" över huvud taget. Skolan har existerat sedan 1700-talet, och man såg sig i huvudsak som en katolsk skola för svenska elever, varav många "råkade" ha invandrarbakgrund. Denna inställning genomsyrade samtliga intervjugrupper. Få ville beteckna sig som invandrare, man var katoliker.

Även på Hillelskolan (den judiska skolan) tryckte man på att det var religionen och den judiska kulturen som var den sammanhållande idén bakom skolan. De familjer som valde Hillelskolan kan knappast sägas tillhöra en socialt eller ekonomiskt utsatt grupp i det svenska samhället, trots ett visst tillskott de senaste åren av ryska och östeuropeiska judar. Men i huvudsak är de en sedan decennier mycket välintegrerad del av det svenska samhället.

Slutsatser

Det mest tydliga resultatet av denna del av undersökningen är att endast de muslimska/arabiska skolorna till en avgörande del vände sig mot mindre väl integrerade grupper. I vissa fall vänder de sig mot invandrargrupper som har mycket långt kvar till ens en grundläggande förståelse för det samhälle de nu lever i. Dessutom saknar dessa grupper i hög grad de utbildnings- och erfarenhetsmässiga förutsättningarna som faktiskt krävs för att kunna integreras i det svenska samhället på en rimlig nivå. Därför blir också barnens skolgång en mycket

viktig del i hela familjens integrationsprocess eftersom skolan är en av de få arenor där dessa grupper möter den svenska omvärlden.

4.2 Vilka motiv finns bakom skolvalet?

På samtliga skolor vi besökte var det föräldrarna som valde skola åt sina barn. Med få undantag hade någon av de elever vi intervjuade reflekterat särskilt mycket över skolvalet. Eleverna solidariserade sig i stor utsträckning med föräldrarnas val, även när valet av skola i många fall ledde till långa resor, långa skoldagar och sämre kontakt med kompisarna där man bodde.

Muslimska skolor

De föräldrar vi intervjuade tryckte särskilt på två huvudorsaker bakom skolvalet: man valde bort den kommunala skolan för att den av olika skäl inte dög, och man valde medvetet en muslimsk skola för att man ansåg att den kunde ge deras barn något de aldrig kunde få i en kommunal skola.

Misstron mot den svenska skolan fanns på flera plan. Man kunde inte acceptera den negativa syn på islam som man anser att den svenska skolan och de svenska läroböckerna har. En återkommande synpunkt var att den svenska skolan inte ger en korrekt bild av islam i den religionsundervisning som bedrivs. Man är också mycket kritisk till den bristande disciplin och ordning man upplever i den kommunala skolan. Ordning och reda

- och gammaldags hederlig katederundervisning - är, enligt många av de föräldrar vi intervjuade, synonymt med kvalitet. "Uppfostran och moral" saknas enligt dem i den kommunala skolan. Eleverna där har ingen respekt för vuxna.

Rädslan för narkotika och även för alkohol var påtaglig bland de muslimska föräldrarna. Man anser allmänt att den svenska skolan, och det svenska samhället, inte tar itu med dessa problem, särskilt i de egna bostadsområdena vars skolor man annars skulle vara hänvisad till.

Man tyckte också att det var ett problem att det fanns så många olika invandrargrupper - och så många invandrabarn - i de näraliggande kommunala skolorna. Dels tyckte föräldrarna att den muslimska eller arabiska identiteten var ännu svårare att upprätthålla om man måste "konkurrera" om uppmärksamheten med andra invandrargrupper med helt andra traditioner och livsmönster, och dels ansåg de att bristen på "svenska" elever i dessa skolor ofta ledde till att det svenska språket antingen trängdes tillbaka eller utarmades. Vad gällde undervisningen i svenska hade, enligt dessa föräldrar, många kommunala skolor vare sig

bättre förutsättningar eller större förmåga än den muslimska skola man valt i dess ställe.

För rättrogna muslimer sätter islam också upp vissa praktiska regler rörande mat, klädsel, böner, nakenhet, fasta, m.m. som man inte anser blir respekterade i den kommunala skolan. Vissa kommunala skolor arbetar visserligen medvetet med att tillgodose dessa "yttre" krav religionen ställer, men föräldrarnas erfarenheter är negativa och misstroendet bland dem är mycket stort. Dessa regler är för dem inget man kan diskutera eller kompromissa om. De anser att kraven är ställda av Gud och skall åtlydas. Även om många kommunala skolor t.ex. erbjuder *halal*mat, så kan föräldrarna aldrig vara säkra på att de minsta barnen får hjälp med att välja "rätt" mat när det finns flera andra alternativ att välja mellan. Enligt föräldrarna är den svenska skolan också för allmänt sekulariserad för att skolledare och lärare överhuvudtaget skall kunna förstå vikten och allvaret av de levnadsregler som gäller för en troende muslim. Denna bild är inte helt entydig. Många föräldrar vi talade med hade inte en lika bokstavstrogen syn på de religiösa lagarna som man kunde tro när de kritiserade den svenska skolan. Kontakten med det svenska samhället hade emellertid ofta lett till en polarisering inom de muslimska invandrargrupperna. I det upplevda utanförskapet retirerade många familjer mer eller mindre motvilligt tillbaka in i religionen. Det fanns, enligt vissa föräldrar och skolledare, ett grupptryck som gjorde att även relativt sekulariserade muslimer hellre accepterade mer fundamentalistiska tolkningar av vad som var tillåtet enligt den islamiska lagen, än att öppna sig för kritik inom den egna gruppen.

Skälet att välja den muslimska friskolan är alltså framförallt tryggheten i att barnen vistas i en miljö som förstår vilka religiösa och kulturella krav som allmänt ställs på en muslim. Ingen av de föräldrar vi intervjuade kunde sägas ha valt skola utifrån en bedömning av utbildningens innehåll och kvalitet i de "vanliga" skolämnena. Det var alltså den muslimska profilen, inte en allmän kvalitetsbedömning av undervisningen som var det avgörande för föräldrarnas val av skola.

Ett annat viktigt skäl för föräldrarnas skolval var att de kunde göra sig förstådda på den muslimska skolan. Förutom att man delade samma kultur och allmänna referensramar, talade man också samma språk. De föräldrar som hade haft sina barn i kommunala skolor vittnade om ett förnedrande utanförskap där man inte kände att man kunde leva upp till sin föräldraroll, varken inför skolan eller inför sina barn. Även om den kommunala skolan ställt upp med tolkar och annat som skulle underlätta kommunikationen, fanns alltid utanförskapet och främlingskapet där, hävdade de. Den kommunala skolan var inte "deras skola", de hade ingenting att säga till om, de hade inget där att göra, de begrep den inte och den var inte deras angelägenhet.

På de muslimska skolorna var däremot många föräldrar direkt stolta över sin skola. Man arbetade ofta där frivilligt - många var arbetslösa och kände att de i alla fall kunde ägna den kunskap och energi som samhället i

övrigt ratade till att göra en insats på "sin" skola. På en av skolorna hade rektorn ordnat en särskild "mamma-grupp" för att hjälpa de muslimska kvinnorna att komma till rätta med mystiken i den svenska vardagskulturen. Man kan alltså ganska bestämt hävda att de muslimska friskolor vi var på, i mångt och mycket utgjorde ett sysselsättningsprojekt, och därmed också delvis även ett integrationsprojekt, där hela familjen var involverad. Skolvalet är alltså även beroende av faktorer som inte bara har med den enskilde eleven att göra.

På de muslimska skolorna följde man den svenska läroplanen och dess timplan, men man tog oftast timmarna för elevens val och skolans val, plus ett antal timmar utöver timplanen, och lade på arabiska (i de flesta fall från 1:a klass) och på någon typ av kulturellt/konfessionellt ämne. Arabiska var hemspråk för de flesta eleverna, men flera föräldrar ville också understryka att kunskaper i arabiska var nödvändigt även av rent religiösa skäl. Koranen är skriven på arabiska och kan egentligen bara förstås och upplevas på detta språk. Därför undervisades även alla somaliska barn i arabiska fr.o.m. första klass, trots att arabiska inte var deras hemspråk.

Alla föräldrar underströk vikten av att behärska hemspråket och den ursprungliga kulturen. Ett ytterligare mycket viktigt skäl till detta var att det skulle ge barnen en trygghet i sin identitet som muslimer - och araber. Denna trygghet skulle ge barnen det självförtroende som krävdes för att de skulle kunna ta sig fram i det svenska samhället. Dessutom skulle det ge dem en möjlighet att återvända till hemlandet om de önskade göra det någon gång i framtiden. Om de däremot valde att stanna i Sverige skulle det ändå göra det möjligt för dem att upprätthålla en meningsfull kontakt med släkten i hemlandet

De elever vi pratade med gav ungefär samma bild som föräldrarna. Denna bild kom fram mer genom hur de beskrev vad som var bra med skolan än genom en värdering av en upplevd eller tänkt valsituation. Flera elever hade emellertid erfarenhet av kommunala skolor och ingen av dem var på något sätt kritiska till att de fått byta skola.

Eleverna tyckte att språket (arabiskan) och religionsundervisningen var det bästa med skolan. De nämnde *halal*maten och tryggheten i att tillhöra en homogen grupp. De elever som hade erfarenhet från kommunala skolor påpekade att det var mer ordning och reda där de nu var. Flera flickor hävdade att de blivit mobbade förut eftersom de bar sjal, men sådant förekom inte på denna skolan. I detta sammanhang skall sägas att på bara en av de besökta skolorna var det en "oskriven regel" att alla flickor skulle ha sjal (håret och axlarna täckta, men ej ansiktet). På de övriga skolorna var bilden mer blandad men uppskattningsvis bar under hälften av flickorna där sjal.

Några elever hade negativa synpunkter på skolan men de berörde sällan skolans profil eller undervisningen som sådan. Några elever tyckte att resorna var långa och att skoldagarna var långa, några klagade på mycket

läxor. Men i huvudsak kan man inte säga att någon elev vi talade med ifrågasatte sina föräldrars skolval eller önskade något annat i stället.

Språkligt inriktade skolor

På den estniska och de sverigefinska skolorna var det framförallt den aktiva satsningen på tvåspråkighet som fått föräldrarna att välja dessa skolor. De kulturella skillnaderna mellan Sverige och Finland/Estland ansåg de vara små och relativt komplikationsfria, men hemspråket har en stor betydelse, inte minst för att kunna bibehålla kontakterna med den kvarboende släkten och på så sätt bli en del av den levande - och nu pågående - kulturen i hemlandet.

Satsningen på tvåspråkighet tog sig lite olika former på de olika skolorna, men det gemensamma syftet var att alla elever skall tala lika flytande på bägge språken efter skoltidens slut. Många finska föräldrar vi talade med hävdade att utan denna satsning på finska i skolan skulle det svenska språket obevekligen tränga undan det finska eftersom svenska var så oerhört dominerande i alla barnens kontakter och aktiviteter utanför hemmet och skolan.

Ett annat skäl till de sverigefinska skolornas uppsving var att många kommuner tidigare hade organiserat finska hemspråksklasser som en del av det kommunala skolutbudet. Dessa klasser bedrev sin undervisning i princip på samma sätt som de sverigefinska skolorna nu gör. Men under den kommunalekonomiska fimbulvintern i början av 90-talet drog många kommuner in dessa hemspråksklasser av besparingsskäl. Eftersom många föräldrar som varit aktiva i sina påtryckningar för att få behålla dessa särskilda klasser, nu fick se dem försvinna en efter en, var steget att starta en fristående skola som ersättning inte så långt för dem att ta. Steget krympte ytterligare - av ekonomiska skäl - efter friskolereformen 1991.

Även på de sverigefinska skolorna finns det alltså ett starkt föräldraengagemang i skolan. De erfarenheter man har av den kommunala skolan är visserligen inte dåliga, många föräldrar och elever hade varit mycket nöjda med systemet med hemspråksklasser. Men efter att ha slagits med kommunpolitikerna för att få behålla dessa klasser - och förlorat - ansåg de nu att det bara fanns ett "säkert" alternativ och det var friskolealternativet.

Eleverna vidimerade i huvudsak föräldrarnas uppfattningar. Några konflikter kring skolvalet mellan elever och föräldrar framkom inte under intervjuerna. Man var nöjd med de finska inslagen i skolan och många elever vi talade med var direkt stolta över sin tvåspråkighet.

Kristna och judiska skolor

Det viktigaste skälet judiska föräldrar angav för valet av Hillelskolan är främst skolans judiska profil. På samma sätt som i de muslimska skolorna erbjuder skolan en ämnesmässig utökning i hemspråk och religion, i detta fall dock hebreiska och judendom. Dessutom följer skolan de religiösa påbuden i praktiska ting, bl.a. serveras bara kosher mat och eleverna har ledigt under de judiska helgerna, inte under de kristna.

Föräldrarna valde Hillelskolan för att barnen skulle få en bättre kunskap om sitt judiska arv och lära sig de judiska traditionerna. Även om många av föräldrarna måste betecknas som klart sekulariserade, tyckte de ändå att det var viktigt att deras barn fick denna kunskap med sig ut i livet. En förälder, en rysk judinna, sa öppet att skolan också var en direkt nödvändig kunskapsförmedlare eftersom varken hon eller hennes man kunde hebreiska eller särskilt mycket om judendom över huvud taget. Det var inte ett ämne som prioriterats i f.d. Sovjetunionen.

I likhet med situationen på de muslimska skolorna kan man säga att även på Hillelskolan accepterade sekulariserade föräldrar en bokstavstrohet i skolans regler och påbud, som de inte själva levde efter.

Flera föräldrar ansåg också att antisemitismen var på uppgång även i Sverige. Man upplevde att judiska barn nu oftare blev utsatta för mobbning och trakasserier på "vanliga" skolor. Därför var det viktigt att de kunde känna trygghet på skolan, känslomässigt men också rent fysiskt. I detta sammanhang påtalades också skolans ganska omfattande säkerhetsrutiner med vakter, bevakning, o.s.v. som något positivt.

Om den judiska profilen var *en* viktig orsak bakom skolvalet, var föräldrarnas bedömning av undervisningens kvalitet en annan. Flera lärare kunde - inte utan en viss antydning till frustration - ge exempel på vilka former detta kvalitetsintresse kan få. Föräldrarna på Hillelskolan är mycket aktiva i skolan och djupt involverade i den undervisning deras barn får.

Elevernas uppfattningar var samstämmiga med föräldrarnas. Hebreiska och judendom tyckte de var viktigt. Koshermaten kunde man visserligen både ha och mista, men för att det inte skulle bli något bråk så var den OK. Vad de hade mest negativa synpunkter på var bevakningen av skolan och de säkerhetsrutiner som gällde. Skolan låg på en innergård, omgärdad av stängsel, och eleverna fick inte gå utanför det instängslade området på raster eller håltimmar.

De föräldrar som valde S:t Eriks katolska skola argumenterade i stort sett på samma sätt som föräldrarna vid Hillelskolan. Det var den förstärkta religionsundervisningen, den katolska atmosfären, tryggheten för eleverna och den goda kvaliteten på undervisningen som tillsammans hade varit avgörande för skolvalet.

Skolan präglades av ett lugn och en stillhet som vi inte tidigare upplevt på någon av de andra skolorna. Skolan är sammanbyggd med ett

nunneklöster och de flesta nunnorna (eller "systrarna" som de kallas på skolan) är utbildade lärare och tjänstgör som (obetalda) lärare vid skolan. Eleverna var artiga och trevliga men tystlåtna och de flesta av dem hade inte reflekterat särskilt mycket över skolvalet. Många elever hade äldre syskon - och föräldrar - som gått på skolan tidigare och skolvalet hade nästan blivit en tradition inom vissa familjer.

Det fanns emellertid nästan en ovilja bland de äldre eleverna att diskutera hur man trivdes på skolan. Under intervjuerna framkom det - försiktigt och efter hand - att många av eleverna på högstadiet såg fram emot gymnasiet med en viss "glöd". De ansåg att skolan "hade varit bäst" på låg- och mellanstadiet, men nu på högstadiet kände de sig instängda och *för* kontrollerade. Tryggheten och lugnet på skolan var visserligen något de sade sig uppskatta, ändå hävdade flera av dem samtidigt att det var just detta som var det jobbigaste med skolan. Flera elever sa direkt att de *inte* kunde tänka sig att låta sina egna - framtida - barn gå på skolan.

Föräldrarna representerade en mångfald av ursprung: Sydamerika, Östeuropa, Sydeuropa, Mellanöstern, mm. För många av de föräldrar vi intervjuade var det viktigt att skolan var en "privatskola". De hävdade att i deras hemländer "stod privatskolor för kvalitet", och det stämde, tyckte de, även i Sverige.

På Solängsskolan, en kristen skola i Örkellunga med kristen-ekumenisk inriktning, var det den kristna profilen som var avgörande för föräldrarnas skolval. De tyckte att deras barn tidigare hade "fått stå till svars" för sin kristna tro i den kommunala skolan. Här var de trygga och behövde inte ständigt dölja eller försvara sin tro för sina klasskamrater.

Eleverna tyckte också att den kristna profilen var mycket viktig. De var nästan mer tydliga i detta avseende än vad deras föräldrar var. Eleverna på de muslimska och på den judiska skolan tryckte mer på religionen som kulturbärare och som en grund för att bevara en gruppidentitet. Den enskilde elevens religionsutövning var egentligen något personligt och inget som skolan direkt skulle lägga sig i. På Solängsskolan var det inte så. Där fanns det visserligen, av naturliga skäl, inga kulturella eller etniska motiv bakom skolvalet, det var den rena och "bundangömda" kristendomen som eleverna framhöll som det främsta skälet för skolvalet.

Slutsatser

Det viktigaste motivet bakom skolvalet var i samtliga fall skolans särskilda profil. På de konfessionella skolorna var själva skolmiljön också mycket viktig och sågs som en integrerad del av skolans profil. I vissa fall, särskilt vad gäller de muslimska skolorna, innebar skolvalet också en kraftig misstroendeförklaring mot den kommunala skolan. För muslimska föräldrar kom eventuella bedömningar om undervisningens kvalitet i andra hand. Detta gällde inte för de kristna och den judiska skolan. Här

hade troligtvis inte skolorna överlevt om inte undervisningen hållit en hög kvalitet.

På de muslimska skolorna var också skolan ofta en angelägenhet för hela familjen. För många var det kanske den viktigaste kontaktytan dessa föräldrar hade med Sverige och med svenskar.

Generellt visade undersökningen att vissa konfessionella friskolor - framförallt den judiska men även de muslimska/arabiska - får en nästan automatisk inriktning mot mer fundamentalistiska tolkningar av religiösa spörsmål än vad ett genomsnitt av föräldrarna egentligen själva lever efter - och, enligt egna utsagor, egentligen eftersträvar. Vilken betydelse detta i längden kommer att få för dessa skolor är svårt att bedöma, men i viss mån påverkar det säkert omvärldens syn, eftersom denna "överdrivna fundamentalism" är något som ofta syns utåt.

4.3 Vad betyder skolvalet för eleverna?

En av de mer svårkalibrerade måttstockarna i undersökningen var tänkt att mäta de förväntningar och visioner elever och föräldrar hade. Hur såg de på sin egen framtid och hur såg de på skolans roll i förverkligandet av denna framtid?

Dessa visioner måste emellertid också kopplas till en krass verklighet. Hur bedöms elevernas kunskapsnivåer? Vilka resultat har man på nationella prov? Hur gör skolan för att försäkra sig om undervisningens kvalitet?

Eleverna på samtliga skolor i undersökningen var i princip hänvisade till "vanlig" kommunal gymnasieutbildning. Det finns f.n. inga muslimska, judiska eller sverigefinska gymnasieskolor. Många av de fristående skolorna vi besökte hade inte ens högstadielklasser på skolan, utan eleverna fick "återgå" till den kommunala skolan när de började sjunde klass. Vi ställde frågor till skolledare och föräldrar hur de tog reda på hur det gick för skolans elever efter det de hade lämnat skolan. Vi kontaktade också vissa kommunala gymnasieskolor för att höra deras uppfattning.

Vi läste också alla rapporter från den regelbundna tillsyn som utförts vid de skolor vi besökte. Vid dessa granskningar har man även gjort bedömningar kring skolans resultat, grundat på betyg, nationella prov, o.s.v. I flera av utredningarna har dessutom det ansvariga undervisningsrådet rutinmässigt kontaktat de högstadie- och gymnasieskolor som tar emot huvuddelen av den fristående skolans elever

för att undersöka vilken bild man har på den mottagande skolan av de elever man fått "överta".

Muslimska skolor

Alla muslimska skolor är, som tidigare konstaterats, mer eller mindre nystartade. Denna hösttermin är det därför första gången som en elevkull i sin helhet lämnar en muslimsk skola i Sverige, i detta fall en 6:e klass på Al Elowm i Malmö, vars elever fr.o.m. innevarande höst har fått gå över till olika kommunala högstadielklasser. Många skolor har haft svårigheter de första åren. De har haft svårt att rekrytera lärare och skolledare, de har haft svårt att skaffa och inreda lokaler, o.s.v. Mötet med den kommunala och statliga skolbyråkratin har inte heller alltid varit helt oproblematiskt.

Den kritik som varit mest frekvent i bl.a. massmedia vad gäller de muslimska skolorna är centrerat kring tveksamheter angående deras möjligheter att bedriva en kvalitetsmässigt hög svenskundervisning. Många kritiker hävdar att elevernas svenskkunskaper måste bli sämre i en arabisktalande skola och därmed skulle de bli "språkligt handikappade" i jämförelse med elever i den svenska skolan.

I viss mån bygger denna kritik på ett missförstånd. På samtliga muslimska skolor vi besökte var undervisningsspråket svenska i alla ämnen utom i arabiska och i det islamiska eller det kulturella profilämnet. Samtliga skolor hade lagt ner stor möda på att rekrytera lärare med svensk lärarutbildning. Den absoluta majoriteten av klasslärarna var också "svenskar" med svensk lärarutbildning.

Av de redovisningar vi fick på skolorna fick vi en bild av att de i huvudsak når målen i svenska, men att extraträning i bl.a. ordkunskap och ordförståelse ofta behövs. En skolledare visade på resultat från ett diagnostiskt prov som de hade genomfört tillsammans med en näraliggande kommunal skola och där de hade fått ett bättre genomsnitt. De tillsynsutredningar som gjorts har hitintills inte heller pekat på några uppseendeväckande eller alarmerande resultat.

De elever vi pratade med, under intervjuerna, i matsalen, på raster (och i tunnelbanan efter skolbesöket), var verbala och kommunikativa. På rasterna hörde vi ungefär lika mycket svenska som arabiska. Spontant upplevde vi ingen större skillnad mellan dessa elevers språkkunskaper och elever i en "vanlig" kommunal skola i ett invandrartätt förortsområde.

Detta betyder emellertid inte att elevernas problem med det svenska språket är negligerbara. Många av lärarna målade upp en ganska problematisk bild av elevernas kunskaper i svenska vid skolstarten. Eftersom många barn inte har varit inskrivna i barnomsorgen har de ofta väldigt dåliga svenskkunskaper när de börjar första klass.

Al Elowm-skolan i Stockholm utgjorde emellertid ett markant undantag till den relativt positiva bilden i övrigt. De somaliska barnen där hade mycket dåliga kunskaper i svenska. Viss hänsyn måste tas till att de elever vi intervjuade var väldigt unga - högsta klassen på skolan var en 4:a - men trots det var nivån på deras svenskkunskaper så låg, även enligt de lärare vi talade med, att *all* undervisning blev lidande.

Både skolledningarna och lärarna på skolorna var mycket måna om att trycka på att det var en svensk skola - med muslimsk profil - vi besökte. Överlag ville man tydliggöra för oss den betoning man lade på svenskämnet och på de andra "icke-profil"-ämnena.

Det ämne som vi uppfattade var det största problemet på samtliga skolor var engelska. För många elever blev detta "ett språk för mycket" och några lärare tog upp detta som kanske det största enskilda bekymret de hade i undervisningen.

Av de fem skolor vi besökte var det bara en som regelmässigt använde sig av de frivilliga diagnostiska och nationella proven i år 2 och år 5. Skolledarna på två av de övriga skolorna sade sig planera att använda sig av dem i framtiden.

Ett stort problem på skolorna var också föräldrarnas dåliga kunskaper, inte minst i svenska. Elever som behöver extra stöd i skolan behöver ofta även hjälp i hemmet, vilket kan vara svårt när föräldrarna inte har de kunskaper som krävs för att hjälpa sina barn.

Vad gäller elevernas syn på sin egen framtid kunde vi konstatera att eventuella utanförskapsdepressioner ännu lyste med sin frånvaro. Med undantag för de somaliska eleverna på Al Elowm-skolan i Stockholm, talade nästan samtliga de elever vi mötte om en självklar framtid i Sverige. Nästan ingen kunde tänka sig att återvända till "hemlandet" för gott, däremot kunde de tänka sig att flytta till andra länder - USA och England var favoriterna. Hemlandet var något man besökte på semestern (i bästa fall) för att umgås med släkten.

Alla hade också tankar kring utbildning och arbete, även flickorna. De skulle bli läkare, ingenjörer, författare, o.s.v. De flesta av de högstadiееlever vi intervjuade hade ganska klart för sig vilken gymnasiutbildning de skulle söka. Sammanfattningsvis kunde vi inte uppleva någon större skillnad mellan de visioner och tankar kring framtiden dessa elever hade och de som "vanliga" elever brukar ha.

Vad som i viss mån förvånade oss vid elevintervjuerna var att flickorna "tog för sig" på ett sätt vi kanske inte hade förväntat oss. På Interkulturella skolan fick pojkarna knappt en syl i vädret. Flickorna uttryckte dessutom allmänt en större personlig tillfredsställelse med skolan än vad pojkarna gjorde. Här blev de inte mobbade och kallade för "påskkärringar" för att de bar sjal.

En viss grad av anpassning till uppställda förväntningar får man alltid räkna med, men det var uppenbart att eleverna själva tyckte att den skola de nu gick i gav dem en god utbildning och goda förutsättningar för vidare studier. De såg i vilket fall inte skolan som en tillfällig förvaringsplats i väntan på en eventuellt kommande "hemfärd".

Det var också intressant att höra med vilket allvar många elever diskuterade sin svenskundervisning. En elev hävdade att det var mycket lättare för honom att lära sig svenska i en arabisktalande klass än i en svensktalande, för var det något ord han inte begrep kunde han alltid fråga en kompis som kunde det motsvarande arabiska ordet, och på så sätt kunde han enkelt få en snabböversättning. Enligt eleverna blev också svenska det vanligaste "rastspråket" ju äldre man blev. Detta stämde också med våra spontana intryck från skolorna.

Språkligt inriktade skolor

Den diskussion som finns kring dessa skolor rör nästan uteslutande den pedagogiska satsningen på tvåspråkighet. Frågan, som sysselsatt många pedagoger och språkvetare, är om denna satsning underlättar eller försvårar en god inläring av det svenska språket. Vad det slutgiltiga svaret på denna fråga är kan knappast anses ingå i detta uppdrag, men efter vad vi kunde se ute på skolorna är det svårt att se hur den pedagogiska satsningen på tvåspråkighet skulle kunna utgöra ett generellt hinder för eleverna. Den estniska skolan och de sverigefinska skolorna klarar sig mycket bra i de kunskapsmätningar vi fick ta del av. Skolorna har också ett mycket gott rykte bland "övertagande" gymnasieskolor.

Själva kunde vi inte undgå att bli imponerade av elevernas hantering av tvåspråkigheten. Under besöket på den sverigefinska skolan i Upplands-Väsby upplevde vi hur obehindrat eleverna bytte från finska till svenska och tvärt om. Den svenska som talades fick oss också inledningsvis att studsas till. Vi hade just talat med rektorn som hade en "traditionell" finlandssvensk accent. Men de elever vi intervjuade direkt efter honom talade *stockholmska*.

Enligt de skolledare - och elever - vi intervjuade hade tvåspråkigheten en positiv "biverkan" som också måste vägas in på plussidan. Att vara flytande på två språk ger en individ bättre förutsättningar att lära sig ytterligare språk, hävdade de. Tvåspråkigheten lär en att också uppleva språket som en teoretisk och strukturell konstruktion (det lär ha med kognition att göra), vilket gör det lättare att uppfatta mönster, likheter och skillnader även i andra främmande språk.

Vad gäller dessa elevers syn på sin framtid och skolans betydelse för att förverkliga densamma, var alla vi intervjuade i grunden positiva. Sammanfattningsvis ansåg de att de hade ett bättre utgångsläge än de hade haft om de gått i det kommunala skolalternativet. En återkommande

synpunkt var att de fick allt det man kunde få i den kommunala skolan, och dessutom lite till.

Kristna och judiska skolor

Hillelskolan är lite ett fall för sig. Vad gäller denna skolas "elev-output" finns det nämligen en mycket god erfarenhet att ösa ur. I mer än tio år har de sjätteklasser som slutat på Hillelskolan gått över som judiska profiklasser till en "vanlig" högstadieskola i Stockholm, sedan 1992 är det Vasa real. De judiska klasserna har ett mycket gott rykte bland lärarna på Vasa real. Enligt de lärare vi talade med ligger de kunskapsmässigt mycket bra till, men även rent socialt fungerar de också mycket väl på skolan.

Några begränsningar i framtidsstron kännetecknade inte eleverna på Hillelskolan och inte heller de judiska eleverna på Vasa real. Ambitionsnivåerna och framtidsoptimismen hos vissa elever var imponerande och sattes heller inte under några skäppor.

På Solängsskolan och på S:t Eriks katolska skola kunde vi inte se att den kristna profilen var särskilt betydelsefull, vare sig vad gäller elevernas prestationer eller syn på framtiden. På S:t Eriksskolan visar den senaste tillsynsrapporten från Skolverket på goda resultat i olika kunskapsmätningar. Rektorn hävdade att de uppföljningar som gjorts om hur skolans elever klarat sig på gymnasienivå också visar på mycket goda resultat. Föräldra- och elevintervjuerna bekräftade denna bild.

Vad gäller elevernas framtidssyn kan man säga att den kändes ganska "normal" på de kristna skolorna. Eleverna på S:t Eriksskolan visade kanske en något större benägenhet för vidare studier, även efter gymnasiet, än vad vi upplevde på Solängsskolan, men detta kan också bero på skillnaden mellan att växa upp i Stockholm eller i Örkellunga.

Slutsatser

Kort sagt visar undersökningen att de äldre skolorna i huvudsak lämnar ifrån sig elever som är välutbildade men också i övrigt är väl integrerade i det svenska samhället. Detta var särskilt markant på de tre äldsta skolorna: Hillelskolan, Estniska skolan och S:t Eriks katolska skola. Samma slutsats måste även gälla de sverigefinska skolorna, även om vi där inte har samma långa erfarenhet att falla tillbaka på. Däremot finns det erfarenhet från de kommunala finska hemspråksklasserna och denna erfarenhet kan knappast läggas till grund för någon dyster syn på de sverigefinska skolornas förutsättningar eller förmåga att prestera en fullt konkurrenskraftig undervisning.

Problembilden är tydligare på de muslimska skolorna. Här finns det ett antal frågetecken kring deras elevers möjlighet att fullt ut tillgodogöra sig sin utbildning, även om bilden var olika på de fem skolorna vi besökte. Elevernas bakgrund ger dem helt klart en sämre start i skolan. Detta handikapp måste skolan - vilken skola de än går i - kunna kompensera om de skall få samma möjligheter som andra svenska barn att studera vidare och konkurrera på lika villkor på en framtida arbetsmarknad. Det ställer speciella krav på de muslimska skolorna som vissa av dem är medvetna om, andra troligtvis inte.

Det faktum att endast en av de muslimska skolor vi besökte använde sig av de nationella proven i år 2 och år 5 är oroväckande. Särskilt för de skolor som bara har tillstånd för år 1-6 borde det vara väsentligt att aktivt delta i den nationella kunskapsavstämning som dessa prov utgör. Även för de skolor som får ta emot dessa skolors elever i år 7, borde resultat från de nationella proven vara av mycket stor vikt i planeringen av elevernas fortsatta undervisning.

4.4. Problem och möjligheter

Vad kan man då se för segregationstendenser och för problem med de undersökta skolorna som kan ge negativa effekter för de barn som går där? Och är det den etniska, språkliga eller konfessionella profileringen i sig som utgör den egentliga grunden för en sådan problembeskrivning? På något sätt kanske vi i Sverige är för fixerade vid tanken på att våra invandrare måste hjälpas fram på integrationsstigen - med lite lagom tvång om så skulle krävas. Vad vi glömmer är att en integrationsprocess måste ske på ungefär lika villkor. Det krävs en ömsesidig respekt och ett ömsesidigt förtroende mellan invandrare och samhället i övrigt, inte bara pekpinnar och morötter från en allvetande överhet. För att åstadkomma detta behövs - som i så många andra sammanhang - fakta, förståelse, förtrogenhet och även ett visst mått av (finger)färdighet.

Muslimska skolor

De muslimska skolorna visar tydligt det dilemma, som utgår från den samhälleliga ambivalens vad gäller *målet* för en integrationsprocess, som översiktligt beskrivs i inledningen. Eller, något tydligare: vad menar vi *egentligen* med ett mångkulturellt samhälle? Vad utgör det gemensamma "kulturfundament" som skolan skall stå på och vad utgör det "fria spelrummet".

En första utgångspunkt måste vara att reflektera över det som skiljer en muslimsk skola från andra skolor. Vad är det som är annorlunda? Vid ett första intryck kan man konstatera att fyra av de fem muslimska skolorna

vi besökte lika gärna kunde vara en "vanlig" kommunal skola - i varje fall om denna låg i ett invandrartätt område. Utländska språk surrade i luften, men även svenska. Alla elever vi mötte tilltalade oss på svenska, och de flesta lärarna hade namn som Eva, Agneta, Per och Rodrigues. Elever, klassrum och korridorer såg ut ungefär som på vilken annan skola som helst och skolmaten var ungefär lika kryddstark.

I början är det lätt för en utomstående att reagera på att många flickor bär sjal, men den reaktionen ebbade för vår egen del ut under intervjuerna, där det visade sig att flickorna var mycket aktiva och dessutom hade många och välartikulerade åsikter.

När vi kom lite närmare och hade besökt flera muslimska skolor såg vi emellertid en mer sammansatt bild. På en skola fick inte flickor och pojkar sitta bredvid varandra i samma bänk. De fick inte heller arbeta i samma grupp vid grupparbete. Rektorn sa att det var så föräldrarna ville ha det, så var "muslimsk tradition". På en annan skola var det fritt fram för pojkar och flickor att sitta och arbeta tillsammans, där hade visserligen föräldrarna varit väldigt tveksamma till detta men övertalats av rektorn att detta var "svensk tradition".

De kvinnliga lärarna på en skola hade fått mycket tydliga instruktioner om hur de skulle klä sig för att inte framstå som utmanande för elever och föräldrar. På en annan skola såg de församlade lärarna förvånat på oss, när vi frågade vilka regler som gällde för deras klädsel.

De svenska lärarna hade annars sällan några direkt negativa synpunkter på skolan som arbetsplats. De största bekymren rörde nog de osäkra anställningsförhållandena som allmänt råder på nystartade fristående skolor. Den uppmärksamhet muslimska skolor får i samhället i övrigt upplevde de inte heller som positivt. De fick ofta "gå i försvar" för skolan inför vänner och bekanta. Vissa lärare erkände också öppet att skolan inte hade varit deras förstahandsval när de sökte arbete, och att de aktivt letade efter arbete på annat håll. Men några mer principiella invändningar rörande skolans profil och på den undervisning som faktiskt bedrevs på skolan, redovisade de inte för oss. Många uttryckte snarare att de blivit positivt överraskade och erkände - nästan motvilligt - att de trivdes bra med skolan och de elever de hade. Däremot hade de ofta problem med föräldrakontakterna. Många föräldrar hade liten förståelse både för de allmänna bestämmelser som styr *alla* skolor och för det arbetssätt i skolan man numera lär ut på våra lärarhögskolor. De likställer en bra skola med katederundervisning och en stenhård disciplin, allt annat anser de vara mer eller mindre oprofessionellt - på gränsen till suspekt.

Ett annat problem på flera skolor var att skolledningen inte alltid hade de kunskaper och erfarenheter som krävdes för att starta och driva en fristående skola. Detta budskap framfördes ganska tydligt av de lärare vi intervjuade. Ofta var det många praktiska och organisatoriska problem i skolan vilka tog både tid och kraft att lösa.

Representanter för skolledningar kunde i sin tur vittna om vilka bekymmer de hade när de skulle rekrytera utbildade lärare. Vi fick ett klart intryck under våra besök att de svenska lärare som börjar arbeta på muslimska skolor, något tillspetsat, kan anses falla inom tre huvudkategorier:

(1) eldsjälar, (2) nyutexaminerade, eller (3) arbetslösa. Vissa lärare kunde dessutom föras till flera av dessa kategorier. Omsättningen på lärarkåren hade också varit mycket hög på samtliga skolor.

På någon av skolorna gick det inte att komma ifrån känslan att det var mer ett företag vi var på. Skolan kändes mer som resultatet av en affärsidé - bland andra affärsidéer - än som frukterna av en pedagogisk satsning. Detta betyder inte att vi såg, eller ens misstänkte, något suspekt eller oegentligt, det var mer en känsla av att idealiteten och omtanken om den egna invandrargruppens religiösa och kulturella överlevnad i förskingringen, kanske inte satt så djupt som de vackra orden gav sken av.

Men på en annan skola gav skolledningen och lärarna oss en mycket klar känsla av att de ansåg att de hade en nästan moralisk uppgift att lotsa barnen, tillsammans med deras föräldrar, in i det svenska samhället. Man ville se skolan som en bro mellan den traditionella muslimska eller arabiska kulturen och det svenska samhället.

Vad betyder då dessa muslimska skolor för eleverna? Det finns många allvarliga frågetecken. Utbildningens allmänna kvalitet blir troligtvis i längden lidande av att skolledningen inte alltid fungerar och om läraromsättningen på skolorna fortsätter att vara hög. Vissa lärare uttryckte också farhågor för att miljön på den muslimska skolan kanske var *för* trygg. Många av barnen bor i väldigt segregerade miljöer och någon gång måste de, enligt dessa lärare, ta klivet ut i verkligheten om de inte skall bli kvar där för gott. Det finns även frågetecken kring elevernas möjligheter att tillgodogöra sig det svenska språket i en skolmiljö där det finns ett "alternativt" språk att ta till. Räcker det för en god språkinläring att bara höra svenska under lektionstid?

Men det finns också klara positiva inslag på dessa skolor. Det som främst måste nämnas är ändå den trygghet och känslomässiga stabilitet dessa skolor verkar ge eleverna. I den svenska skolan är de ett udda och ofta utsatt inslag. De konfronteras i tidig ålder med de bevisligt stora kulturskillnader som finns mellan hemmet och det nya hemlandet. De kan tvingas ta ställning mellan en "kamrat- och skolkultur" och en "föräldrakultur" innan de ens vet vad det är de skall ta ställning för eller emot.

Eleverna var också överlag mycket positiva till att gå i en etniskt eller religiöst homogen skola. De som hade erfarenheter från andra skolor var mycket tydliga i det avseendet. Här måste man återigen påtala att dessa elevers konkreta valsituation inte betyder att de valt bort att gå i en kommunal skola tillsammans med bara "infödda" svenska barn, utan mer troligt var alternativet en skola med ett stort och brett inslag av olika

invandrargrupper och med en social miljö där alkohol, droger och våld får ett friare spelrum än i den mer kontrollerade miljön vid den muslimska skolan.

Språkligt inriktade skolor

Ur ett segregationsperspektiv är det svårt att se hur dessa skolor skulle kunna utgöra ett problem. Sverigefinska eller estniska skolor kan knappast sägas utgöra ett sämre alternativ för de finska eller estniska elever som, utöver en god utbildning i allmänhet, också önskar bibehålla sina föräldrars språk. Eleverna är redan så välintegrerade i det svenska samhället, både socialt, språkligt och kulturellt, att den "avgänsning" som skolvalet utgör knappast kan anses ge några framtida "negativa effekter". Efter de intervjuer och den kunskapsinhämtning vi utfört, är det helt enkelt svårt att identifiera en adekvat problembild. Och utan en problembild saknas ju faktiskt ett egentligt behov av att söka lösningar. I stället är vi nog benägna att hålla med den elev vi intervjuade som hävdade att hans skola gav honom lika mycket med i bagaget som någon kommunal skola kunde ge - plus lite till!

Kristna och judiska skolor

Det är även svårt att se hur de judiska barn som gick på Hillelskolan skulle kunna få en sämre start i livet än andra judiska eller "svenska" barn. Detta kan man dessutom konstatera med en viss säkerhet tack vare det principiellt mycket intressanta samarbete skolan har med Stockholms stad. De judiska högstadielklasserna på Vasa real är ett intressant exempel på hur en fristående skola och en kommun kan samarbeta.

Det ursprungliga skälet till samarbetet var rent praktiskt, man hade helt enkelt inte tillräckliga lokaler på Hillelskolan för att härbärgera ett högstadium. Samtidigt tyckte såväl elever som föräldrar att det var viktigt att klasserna kunde hållas ihop under hela grundskoletiden. Föräldrarna drev alltså på för att få ett judiskt högstadium och skolledningen på Hillelskolan tog kontakt med Stockholms skolförvaltning. Efter vissa diskussioner inledde man en försöksverksamhet - som fortfarande pågår - med judiska profilklasser i högstadiet, då på Ahlströmska skolan.

För att få en bättre bild av hur samarbetet fungerade genomförde vi intervjuer även på Vasa real. Där fick vi samtala med såväl judiska som "svenska" elever och deras uppfattning om detta samarbete var mycket positivt. Även föräldrarna (till bägge elevkategorierna) och den övriga personalen på Vasa real var överlag mycket positiva till detta samarbete, även om det inte var helt problemfritt. De svenska eleverna uppfattade ibland att de judiska eleverna gynnades på deras bekostnad, en bild som var delvis sakligt korrekt, eftersom de judiska profillämnena, och det något

lägre elevantalet i de judiska klasserna, gjorde att de judiska eleverna blev "dyrare" för skolan, trots det extra tillskott i form av särskilda "profilpengar" skolan får av Stockholms stad.

Men sammantaget fick vi intrycket att samarbetet skapade en dynamik på skolan som var positiv för alla grupper. De olika elevgrupperna var nyfikna på varandra och denna nyfikenhet var ofta en naturlig öppning för diskussioner på skolan och i klassen som annars aldrig skulle bli av. Lärarna framhöll också under intervjuerna att det "kulturella mötet" hade starka positiva bi-effekter i undervisningen.

På Solängsskolan var det också svårt för oss att se på vilket sätt skolan skulle kunna bidra till några negativa effekter för eleverna. Visserligen var stämningen på skolan ganska avskärmande i så måtto att eleverna faktiskt ansåg att deras kristna tro skapade en klyfta mellan dem själva och andra icke troende. Men detta måste anses vara mer ett resultat av deras sätt att tolka sin kristna tro, inte något som skolan har åstadkommit. Vi måste anta att eleverna har med sig sin kristna tro hemifrån, och att de värderingar de har också delas, och uppmuntras, av deras föräldrar. Skolvalet i sig är alltså inte det som skapar denna avskärmande attityd bland eleverna, men det ger dem däremot en miljö i vilken de kan vidmakthålla den.

Slutsatser

Den genomförda undersökningen kan inte visa på några uppenbara eller akuta negativa effekter senare i livet för de elever som går på en "fristående skola med inriktning mot en avgränsad grupp i samhället". Det finns frågetecken och inslag som på sikt kan skapa problem, men det finns också mycket positivt. Detta resonemang bygger dock på föreställningen att det går att förena den syn på vad som utgör den gemensamma värdegrund, som skolan skall utgå ifrån, med de trosinslag - och de kulturella och etniska inslag - som bevisligen finns dessa skolor. Mycket av debatten kring det mångkulturella samhället cirkulerar i dag runt just denna fråga. Det är t.ex. möjligt att den kvinnoyn som islam - eller de mer fundamentalistiska kristna kyrkorna - företräder inte är förenlig med den kvinnoyn vi anser skall gälla i detta land och i våra skolor. Men den debatten får föras på ett annat plan. I dag måste vi ändå utgå från att vi som faktiskt bor i Sverige också skall kunna leva tillsammans, även om vissa av oss är judar, muslimer eller anhängare av Livets ord.

Ett konkret hot mot de muslimska skolorna skulle emellertid kunna uppstå om det framöver visade sig att deras elever trots allt får en sämre utbildning än elever på andra skolor. De problem de muslimska skolorna har med att rekrytera utbildade lärare och kompetenta skolledare utgör i dag det kanske största frågetecknet vad gäller skolornas förmåga att uthålligt förmedla en god undervisning i *alla* ämnen till *alla* sina elever.

Det finns, som tidigare redovisats, en positiv inställning bland elever och föräldrar, till de undersökta skolorna. Man upplever miljön som trygg och säker. Men det finns också i många fall en extra substans, ett konkret och påtagligt tillskott, i dessa skolor, inte bara trygghet. Eleverna får verkligen kunskaper om sin kulturella och religiösa bakgrund, och även om de inte alla blir t.ex. troende muslimer i det fortsatta livet, bär de alltid denna kunskap med sig. Här kan man dra jämförelser mellan de muslimska skolorna och Hillelskolan. På Hillelskolan förklarade flera föräldrar öppet att de var sekulariserade och även mer eller mindre förväntade sig att deras barn också skulle bli det. Trots det tyckte de att det var viktigt att de judiska traditionerna fördes vidare, och därför var den religiösa undervisningen mycket viktig också för dem. Och på samma sätt resonerar säkert många "svenska" föräldrar som inte satt sin fot i en kyrka på årtal men ändå försöker förmå sina barn att konfirmeras.

5. EN INTERNATIONELL JÄMFÖRELSE

Våra ansträngningar att hämta kunskap och idéer i vår internationella omvärld gav tyvärr dålig utdelning. För det första har varje enskilt land sin "friskoletradition" utifrån de unika förutsättningar som gäller i just det landet. I Nederländerna går två tredjedelar av alla grundskoleelever i fristående skolor. I Frankrike är motsvarande siffra 15 %, och i Tyskland 2%. I stort sett kan man förklara den skiftande omvärldsbilden med att de länder som har stora interna etniska, språkliga eller konfessionella minoriteter, som t.ex. Nederländerna och Australien, också har en längre tradition med icke offentliga skolor, medan mer homogena länder som Tyskland och Norge har sina traditioner fast förankrade i ett offentligt skolväsende.

Ett annat faktum som försvårar en meningsfull internationell jämförelse är att länderna i vår omvärld har olika system för offentlig finansiering av fristående skolor. I Japan förekommer t.ex. inga offentliga bidrag alls, medan t.ex. Nederländerna och Danmark, i likhet med Sverige, har en offentlig finansiering avsedd att ge full kostnadstäckning.

Om vi ser på de internationella avtal som reglerar rätten för en förälder att välja skola åt sina barn, kan man säga att inget med Sverige jämförbart land bryter mot denna rätt. Om privata skolor sedan får offentligt stöd, antingen direkt eller genom någon typ av skattereduktion för föräldrarna, är däremot en helt annan sak.

Vissa länder, t.ex. Frankrike, ger bara fullt offentligt stöd om den privata skolan till punkt och pricka följer den franska läroplanen. Muslimska skolor i Frankrike anses t. ex. *inte* göra det och får därför inget stöd från stat eller kommun. I USA är *alla* konfessionella skolor i lag förbjudna att få stöd från det offentliga.

Man måste alltså i viss mån skilja mellan *rätten* att starta en fristående skola och *möjligheterna* att driva den. Utan någon typ av offentligt stöd måste fristående skolor i hög grad vända sig mot föräldrar som själva har råd att betala sina barns utbildning. Detta utesluter ekonomiskt svaga grupper och därmed också de invandrargrupper som kan antas vara de som är mest utsatta för de negativa sidorna av inomnationella segregationsmönster. I dessa gruppers fall är därför ett "segregerat" skolval knappast ens en möjlighet.

Två europeiska länder som, i likhet med Sverige, tillåter att konfessionella friskolor får offentligt stöd är Nederländerna och Danmark. I Nederländerna bygger detta på det historiska förhållandet att landet har en stor katolsk minoritet. I Danmark har man sedan länge haft en mer öppen syn på etableringen av friskolor i allmänhet. Där startade också den första muslimska skolan redan 1978.

En översiktligt bild av de muslimska skolornas etablering i Danmark visar att det finns många likheter i den danska utvecklingen med det som nu

börjar skönjas i Sverige. Al-Huda skolan i Köpenhamn skilde sig inte mycket från de svenska muslimska skolorna vi besökt. Föräldrarnas motiv bakom skolvalet och synen på den danska skolan var i stort sett identiska med vår bild från de muslimska skolorna i Sverige.

Men trots den nu tjugoåriga erfarenheten av muslimska skolor i Danmark, fanns det inga mer systematiska undersökningar gjorda om hur de elever som gick på muslimska skolor klarade sig i sin vidare utbildning. En representant från det danska utbildningsministeriet bekräftade - och beklagade - detta.

Även i Norge har man gått sin egen väg. Enligt deras friskolelagstiftning har även konfessionella friskolor rätt till statligt stöd. Denna rätt gäller emellertid inte skolor med *muslimsk* konfessionell profil. I ett uppmärksammat beslut från 1995 avslår den norska utbildningsministern en ansökan från en muslimsk skola om statligt stöd. Han motiverar det med att en muslimsk friskola skulle verka segregering.

Sammanfattningsvis kunde vi inte spåra några systematiska undersökningar kring segregeringseffekter av friskolor som vänder sig mot avgränsade grupper, gjorda i länder som är jämförbara med Sverige. Våra kontakter med svenska forskare, och andra sakkunna, inom området bekräftade denna bild.

6. SAMMANFATTANDE ANALYS OCH BEDÖMNING

Den bild av konfessionella, etniska och språkligt inriktade skolor som successivt framträdde, allt eftersom arbetet med undersökningen framskred, var inte entydig. Snarare var det två bilder som växte fram.

En av dem var att många av de skolor vi besökte gav, eller försökte ge, sina elever *något mer*, ett *tillskott*, som de annars inte hade fått i den kommunala skolan. Det kunde vara ett språk eller en djupare kunskap och insikt om en religion eller kultur. Men detta tillskott fick inte påverka skolans undervisning i de andra ämnena. Dessa skolor skulle troligtvis heller inte existera i dag om inte föräldrar och elever verkligen ansåg att det som skolorna gav mer verkligen var ett tillskott - inte ett substitut - och att eleverna som går på dessa skolor verkligen får ett bättre utgångsläge - rent kunskapsmässigt - inför framtiden, jämfört med andra skolalternativ.

Den andra bilden som framträdde var av skolor som egentligen var mer än "bara" skolor, skolor som hade *ytterligare* syften än att "endast" förmedla en god utbildning. De föräldrar som väljer dessa skolor har egentligen inte gjort sitt val utifrån en bedömning av skolan som en bättre eller sämre utbildningsinstitution, utan mer på grundval av andra kriterier som främst är relaterade till den sociala och kulturella miljö som de anser att skolan erbjuder. Dessutom söker sig dessa föräldrar till skolor som är "begripliga" för dem - och där de själva blir begripna av skolan.

Denna delade bild av *motiven* bakom skolvalet utgör ett av kärnproblemen i analysen av eventuellt segregeringseffekter för elever på de undersökta skolorna. En första utgångspunkt i en sådan analys är emellertid att det måste vara svårt att hävda att de skolor som ger sina elever ett kunskapsmässigt tillskott, *i detta avseende* kan utgöra ett problem av segregations-karaktär, vare sig för samhället eller för den enskilde eleven. En sådan "profilering" bör kunna både accepteras och hanteras oavsett vilken typ av skolhuvudman det är som driver skolan.

Däremot utgör den andra bilden ett större problem utifrån flera olika perspektiv, inte minst likvärdighetsperspektivet. När skolan får en förankring och uppgift som går utöver dess "kärnfunktion" uppstår likvärdighetsproblem som är svårare att bedöma och hantera. Men detta är något som även gäller i det offentliga skolväsendet. Den svenska skolan anses ju allmänt stå för något "mer än bara undervisning". I den offentliga skoldebatten - och i de författningar som styr skolan - framhålls ofta just sådana "breda" tolkningar av skolans roll och uppgifter som vi mötte på t.ex. de muslimska skolorna: skolan som en kulturbärare; skolan som en garant för en gemensam värdegrund; skolan som en länk mellan samhället och familjen; skolan som en social "utjämnare", o.s.v.

I det offentliga skolväsendet finns det emellertid institutioner och system som är avsedda att hantera detta smörgåsbord av syften och motiv. Den offentliga skolan är en del av vårt lokala och nationella demokratiska spelfält. I riksdag och kommunfullmäktige kan målen för skolan formuleras, preciseras och stadfästas, allt i offentlighetens ljus. Vad gäller fristående skolor finns inte samma möjlighet till en samhällelig insyn. Däremot gäller fortfarande huvuddragen i de nationella målen även för dessa skolor. För att kunna garantera att även de elever som väljer en fristående skola får en likvärdig och "konkurrenskraftig" utbildning, *även när detta inte är en prioriterad fråga för deras föräldrar - eller ens för skolan*, måste alltså samhället - stat och kommun - utöva sin kontroll av skolorna utifrån ett medvetet förhållningssätt till de olika motiv och syften som ligger till grund för olika familjers skolval.

Dessa olika motiv kan grovt sammanföras i ett antal olika "motsatsdimensioner", eller perspektiv, där olika mål och bevekelsegrunder ställs mot varandra. Denna undersökning har pekat på, och allmänt illustrerat, ett antal sådana perspektiv:

Elevers rätt till likvärdig utbildning / föräldrars rätt att välja skola

Denna möjliga konfliktdimension har berörts relativt utförligt tidigare. Med dagens syn på fristående skolor skall den egentligen inte behöva utgöra ett problem. Bägge dessa rättigheter skall kunna förenas. Skolverkets verksamhet med uppföljning, utvärdering och tillsyn skall bevaka att varje elev i Sverige får en likvärdig utbildning. Men i detta arbete har Skolverket - och därmed samhället - normalt "hjälp" av engagerade föräldrar, lärare, skolledare och inte minst massmedia. Ett problem vi kunde se på de muslimska skolorna är att denna hjälp inte är lika självklar. Föräldrarna har ofta andra motiv för sitt skolval, och därmed kan man inte lika självklart förutsätta att de aktivt skall försäkra sig om en god utbildnings-kvalitet för sina barn. Många av föräldrarna har dessutom inte själva hela den bild som krävs för en sådan bedömning, utan man blir ofta beroende av andras bedömningar. Samhörighetskänslan inom specifika invandrargrupper kan i vissa fall också leda till ett "solidariskt" skolval där andra mer sekundära faktorer blir avgörande för föräldrarnas val av skola.

Den stora omsättningen av lärare och skolledare, och den höga andelen nyutexaminerade lärare, är ytterligare ett skäl till att farhågorna för utbildningens kvalitet och kontinuitet på dessa skolor måste tas på allvar. Även skolpersonalens relativt osäkra anställningsförhållanden är något man måste vara medveten om vid möten "mellan skola och myndighet".

Den mångkulturella skolan / den homogena skolan

Den bild som kan sägas dominera den offentliga debatten av den mångkulturella skolan som något positivt och eftersträvarsvärt, har egentligen ett ursprung som är äldre än själva fenomenet. Den svenska skolideologin har allt sedan mitten av vårt århundrade varit inriktad på att motverka sociala och ekonomiska barriärer i skolan. Elitskolor har därför fört en tynande tillvaro i Sverige och samtidigt har den offentliga skolan blivit allmänt accepterad som en socioekonomisk smältdegel där alla elever skall konfronteras med "livet utanför skolan" och bli bättre människor på kuppen.

Denna syn på "blandningens välsignelse", som egentligen har sitt ursprung i *inonmationella* integrationssträvanden, har successivt, under de senaste decennierna, även överförts på vår syn på hur *invandrare* skall integreras i det svenska samhället. Denna begreppsglidning har delvis kunnat ske tack vare att denna typ av integrationsmetod faktiskt fungerat på tidigare invandrargrupper, grupper som då stod oss närmare både etniskt, religiöst och kulturellt, än vad vissa av dagens stora invandrargrupper gör. Med de tidigare invandrargrupperna har den "mångsociala" skolan därför fungerat ganska bra som ett integrationsinstrument, kanske på grund av att de största hindren för dessa invandrargrupperns integration i Sverige var just av social och ekonomisk natur.

Vad vi mött under genomförandet av denna undersökning är att förspråkare för vissa av de friskolor vi besökt hävdat att deras elever integreras bäst i en kulturellt eller konfessionellt homogen skola. Orsaken till detta är, hävdar de, att eleverna måste få tillfälle att i lugn och ro bygga upp ett självförtroende som grundar sig i en kunskap om, och stolthet över, sitt etniska och religiösa ursprung. Först när denna identitetsförstärkning har uppnått en tillfredsställande nivå, är dessa barn redo och mogna att låta sig konfronteras med - och integreras i - det svenska samhället.

Det är svårt att i dag *a priori* helt avfärda detta argument. Ett mångkulturellt samhälle förutsätter faktiskt att det finns *många* och *olika* kulturer. Och kultur är för många invandrare ett både vidare och mer genomgripande och precist begrepp än vad det kanske är för oss andra som representerar en historiskt rotad majoritetskultur. I det "kulturella utanförskapet" måste det vara ett rimligt mål för en minoritetsgrupp att på olika sätt värna om den egna gruppens specifika kulturella och religiösa särart. Tesen att ett fungerande mångkulturellt samhälle bäst grundlägges i en mångkulturell skola får således inte ses som en självklarhet.

Skolan som brobyggare / skolan som enklav

Den tveksamhet som finns i samhället mot skolor som vänder sig mot avgränsade grupper är bl.a. centrerade kring en rädsla att dessa skolor blir för slutna mot omvärlden. Man talar om en risk för att skolan blir en

enklav, stängd och sluten mot omvärlden. Mot denna "hotbild" ställer många av de skolledare och lärare vi talade med upp en annan bild - skolan som en brobyggare mellan "den avgränsade gruppen" och samhället i övrigt. I en annan studie som Skolverket har genomfört under våren 1997, hävdar författaren Christer Hedin i en intern rapport att många muslimska skolor ser sig själva som just sådana brobyggare. Han skriver:

"Det finns en oro för att invandrare isoleras i friskolor. Men risken att isoleras finns också i den kommunala skolan. Kamraterna kanske inte accepterar dem helt. De har inte samma möjligheter att bjuda hem kamrater - eller åtminstone kan de uppfatta det så själva. Deras föräldrar ser med misstänksamhet på det som sker och lärs ut i skolan. Ingen förklarar för dem vad som händer där och försöker få dem förstående. Språksvårigheter kan hindra invandrarelever från att klara skolan lika bra som kamrater från svenskspråkiga hem.

På alla dessa punkter kan den muslimska skolan vara ett bättre alternativ, under förutsättning att den ser som sin uppgift att föra in de unga i samhället."

Vår studie styrker i hög grad denna uppfattning. Samtidigt fann vi, som redovisats tidigare, ett relativt stort ointresse bland de muslimska föräldrar vi intervjuade för skolans roll som brobyggare. Om några av dem hade fått bestämma så skulle skolan med fördel kunna utgöra enbart en trygg och avgränsad enklav för deras barn. Så bilden av de muslimska skolorna som brobyggare är inte självklar, den är till stor del avhängig av skolhuvudmännens och skolledarnas medvetna strävan att göra skolan till just ett sådant integrationsinstrument. Denna strävan får de ofta ägna sig åt *under motstånd* från vissa föräldragrupper på skolan.

Dagens bild av de muslimska friskolorna som brobyggare är således på en gång både relevant och sårbar. Det finns ingen "automatik" i en utveckling som leder mot "brobyggarskolan" och bort från "enklavskolan". Snarare krävs det aktiva skolhuvudmän som har förutsättningar och förmåga att i dessa frågor inte följa "minsta motståndets lag", utan att de med kraft i stället kan hävda skolans roll som en "svensk" samhällsinstitution. I detta arbete tar vissa av dem idag faktiskt "hjälp" av Skolverket. Man använder, enligt en skolledare vi intervjuade, de nationella bestämmelserna och Skolverkets tillsyn som en "sköld" mot de föräldrar som är starkast benägna att mer se skolan som en kulturellt och religiöst acceptabel "förvaringsplats" för sina barn än som en allmän kunskapsförmedlare.

Ett ytterligare stöd för de skolledare som faktiskt vill agera brobyggare skulle vara om kommunerna visade ett aktivare intresse för de fristående skolor de faktiskt betalar ut pengar till. De senaste förändringarna i skollagen ger kommunerna en ökad rätt till insyn, men de kommunföreträdare vi talade med hade en ganska oklar bild av denna

förändring och hur den borde uttolkas och användas. Ett av de viktigaste verktygen för att förhindra en "enklavisering" är, enligt vår bedömning, ett ökat samarbete mellan kommunerna - och de kommunala skolorna - och de fristående skolorna.

Profilämnena / övriga ämnen

När vi "vanliga" medborgare beskådar alla nya - och gamla - etniska, språkliga och konfessionella skolor, och jämför dem med den kommunala skolan, har vi en tendens att först se det som skiljer. Detta gäller även till stor del Skolverket, kommunerna och andra myndigheter med ett övergripande ansvar för den svenska skolan. Det offentliga Sverige ser på dessa olikheter och skillnader - ibland med viss oro - och frågar sig om verkligen skolorna lever upp till den gemensamma värdegrund vi anser skall gälla i *alla* skolor. Ansvariga myndigheter försöker hitta svar på dessa frågor genom att ta fram metoder och arbetssätt för hur skolornas profil - och profilämnena - skall beskrivas och bedömas bl.a. utifrån denna gemensamma värdegrund. Detta är naturligtvis ett viktigt arbete som måste utvecklas och användas i samhällets utvärdering och tillsyn av dessa skolor, men det är viktigt att samhällets intresse inte stannar här.

En kanske något oväntad bild som vi fick under genomförandet av denna undersökning var att många av de konfessionella skolor som vänder sig mot icke-kristna religiösa grupper, i grunden är mer "fundamentalistiska" än vad barnens föräldrar egentligen krävde av skolan. Detta var mycket tydligt t.ex. på Hillelskolan. Även många föräldrar på de muslimska skolorna ville inför oss tona ner de religiösa inslagens betydelse på skolan. Det var den trygga miljön och den kulturella anknytningen som för dem var det viktiga, inte deras barns möjlighet till direkt religionsutbildning eller religionsutövning.

Om det finns en oro för dessa skolors eventuellt segregande effekter är det kanske inte skolans profil i sig som bör utgöra det största orosmomentet. Vår undersökning, och framförallt vårt resonerande med de barn och lärare vi träffade, gav oss mer en uppfattning av att det är undervisningen i *alla de andra ämnena* som har störst betydelse för elevernas framtid. Kan inte skolan bedriva en kvalitativt bra undervisning i dessa ämnen, inte minst i svenska och engelska, är detta i sig ett större hot mot elevernas möjlighet att integreras i det svenska samhället än vad skolans profil och profilundervisning kan anses utgöra.

Gemensam värdegrund / specifika värderingar

Den troligtvis svåraste uppgiften för alla dem som kommer i beröring med konfessionella friskolor är kanske trots allt att försöka bedöma vilka effekter den konfessionella profilen har på elevernas framtida möjligheter

att leva och verka i ett i huvudsak sekulariserat samhälle. Detta gäller såväl kristna, judiska som muslimska skolor. I den allmänna debatten har särskilt stora frågetecken emellertid satts för huruvida de muslimska skolorna - även de som inte direkt kallar sig för konfessionella - kommer att påverka sina elever i riktningar som inte är förenliga med en gemensam nationell - och i huvudsak sekulariserad - värdegrund.

På ett sätt upplevde vi emellertid en större tendens bland eleverna på de kristna skolorna att se skolvalet som ett avståndstagande mot det sekulariserade samhället och den sekulariserade kommunala skolan, än vad vi upplevde på de muslimska skolorna. På de kristna skolorna såg eleverna genomgående de religiösa inslagen och den religiösa "atmosfären" i skolan som mer betydelsefullt än vad eleverna på de muslimska skolorna gjorde. Detta kan till viss mån förklaras av det faktum att de kristna friskolorna mer står för en *intern profilering* av vårt "svenska" kulturarv. Något tillspetsat kan man hävda att de kristna friskolorna därför "står och faller" med sin religiösa profilering. Och det faktum att den kristna värdegrunden ändå fortfarande måste anses vara en "inarbetad" del av vår gemensamma värdegrund, gör att det är lättare för samhället i övrigt att acceptera även mer extrema uttolkningar av den kristna läran, än vad som skulle vara fallet med en helt annan religiös inriktning.

De muslimska skolorna är i många avseenden inte lika starkt bundna till religionen som vad de kristna skolorna kan sägas vara. Däremot har islam som religion ingen längre historia i Sverige vilket gör det svårt att skilja kultur från religion i den allmänna bedömning olika samhällsgrupper och samhällsinstitutioner gör av de muslimska skolorna. Samtidigt är detta åtskiljande av kultur och religion av mycket stor vikt om utomstående skall kunna göra korrekta bedömningar av grunden för de värderingar de muslimska skolorna synes stå för. Mycket av det vi ser - och är kritiska mot - i vår bild av olika muslimska invandrargrupper är snarare av etniskt och kulturellt ursprung än en spegling av den islamiska religionen. Därmed kan man också med viss säkerhet dra slutsatsen att mycket av de specifikt etniskt-kulturella inslagen i de muslimska invandrargruppernas liv och leverne kommer att "mattas av" allt eftersom de blir allt mer aklimatiserade i Sverige och nya generationer, födda i Sverige, successivt tar över den kulturformulerande rollen.

Kvar står emellertid de mer grundläggande inslagen i islam, de trosregler som vilar på mer generella uttolkningar av själva kärnan i det religiösa budskapet. Om vi här skulle finna konkreta tolkningar som inte är förenliga med en aldrig så vid definition av den gemensamma värdegrunden, så är det visserligen synnerligt problematiskt, men faktiskt inte så ur ett egentligt skolperspektiv. Skulle det visa sig att islams grundläggande trosregler inte är acceptabla för "gemene man" i Sverige så rasar hela den så mödosamt uppbyggda visionen om det mångkulturella samhället samman. Därmed måste också eventuella analyser och diskussioner föras upp på en helt annan politisk och allmänmänsklig nivå.

Svårigheten för de muslimska skolorna - och för samhället i övrigt - är alltså att vidmakthålla en distinktion mellan det som olika muslimska invandrargrupper för med sig i form av etniskt-kulturellt arvegods från sina respektive hemländer, och det i deras livsåskådning som har en djupare - och en mer permanent - religiös förankring.

Tills motsatsen är uppenbar måste alltså samhället acceptera att rätten att driva en muslimsk konfessionell skola inte *a priori* är oförenligt med skollagens krav på en gemensam värdegrund i skolan. Däremot måste diskussionerna kring vad vår gemensamma värdegrund egentligen står för fortsätta på alla nivåer i samhället. Och en sådan diskussion måste i förlängningen också leda till sådana preciseringar och avgränsningar att *alla* skolhuvudmän vet vilka specifika etniskt-kulturella, och religiösa, inslag i skolan som faller utanför ramen.

- Avslutning -

Vår huvudinriktning under genomförandet av denna undersökning har varit att hela tiden bibehålla ett elevperspektiv. Även om enskilda skolor egentligen bara kan värderas i nuet är det är elevernas framtid som i mycket stor utsträckning måste styra samhällets långsiktiga syn på *alla* skolor. För de invandrargrupper som behöver hjälp med att ta sig över alla de trösklar som finns i dagens svenska samhälle, och som hindrar och försenar en önskad integrationsprocess, utgör skolan en strategisk resurs av mycket stor vikt. Utan en skola som kan ge både goda utbildningsresultat och en produktiv och trygg undervisningsmiljö får dessa invandrargrupper barn ett dåligt utgångsläge i livet.

Den genomförda undersökningen har inte kunnat styrka att fristående skolor som särskilt vänder sig till religiösa, etniska och kulturella grupper *generellt* har negativa segregande effekter. Däremot finns det en problembild kring dessa skolors förmåga att vidmakthålla en allmänt hög undervisningskvalitet som måste tas på allvar. Denna problembild är både komplex och svårangriplig. Vissa av problemen har sin grund i en allmän otydlighet kring målen för det mångkulturella samhälle som en majoritet av det svenska folket säger sig eftersträva. Andra problem är av mer praktisk och lättbedömlig natur - förmågan hos vissa fristående skolor och skolhuvudmän att organisera och driva en bra skolverksamhet.

Vad som framförallt behövs i dag är emellertid inga specifika lösningar på dessa problem - sådana lösningar kan helt enkelt inte formuleras förrän problembilden är tydligare. Vad som däremot krävs från samhällets sida, i relation till de undersökta fristående skolorna, är ett medvetet och klokt förhållningssätt till hela den verklighet dessa skolor ändå i dag utgör.

Som tidigare konstaterats har beruppen integration och segregation i sig en värdemässig "sprängkraft" som kan vara effektiv att utnyttja i den politiska och skolideologiska debatt som förs kring denna typ av skolor.

En sådan "slarvig" ingång i en problematik som är mycket viktig för olika grupper i det svenska samhället, underlättar vare sig en integrationsprocess eller en fruktbar diskussion om vad en bra skola egentligen är.

Och ur elevernas perspektiv finns det inget viktigare än en bra skola.

- - - - -

Bilaga 1: De fristående skolor som ingick i undersökningen

Al Elowm Al Islamia skolan

MALMÖ

Islamsk inriktning. Startade ht 1993.

Har i dag godkännande för årskurserna 1-6.

C:a 240 elever vt 1997 i årskurserna 1-6.

Al-Salamah skolan

MALMÖ

Arabisk inriktning. Startade ht 1996.

Har i dag godkännande för åreskurserna 1-6.

C:a 165 elever vt 1997 i årskurserna 1-6.

Al Elowm Al Islamia skolan

STOCKHOLM

Islamsk inriktning. Startade ht 1995.

Har i dag godkännande för årskurserna 1-6.

C:a 85 elever vt 1997 i årskurserna 1-4.

Islamiska skolan

STOCKHOLM

Allmän inriktning. Startade ht 1994.

Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.

C:a 80 elever vt 1997 i årskurserna 2-6.

Svenska interkulturella skolan

STOCKHOLM

Etnisk/språklig inriktning. Startade ht 1994.

Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.

C:a 160 elever vt 1997 i årskurserna 1-8.

Hillelskolan

STOCKHOLM

Judisk inriktning. Startade med statsbidrag 1955.

Har i dag godkännande för årskurserna 1-6.

C:a 270 elever vt 1997 i årskurserna 1-6.

Vasa real

STOCKHOLM

Kommunal skola med tvåparallelligt judiskt högstadium av totalt fyra paralleller. Judiska eleverna var vårterminen 1997 c:a 48 st.

S:t Eriks katolska skola

STOCKHOLM

Har uppburit statsbidrag sedan 1983 (numera kommunalt bidrag).

Skolan har haft nuvarande huvudman sedan 1967.

Romersk-katolsk inriktning.
Har godkännande för årskurserna 1-9.
C:a 220 elever vårterminen 1997 i årskurserna 1-9.

Solängsskolan

ÖRKELLJUNGA

Kristen-ekumenisk inriktning. Startade 1971.
Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.
C:a 95 elever vårterminen 1997 i årskurserna 1-9.

Sverigefinska skolan i Upplands-Väsby

Inriktning mot tvåspråkighet. Startade ht 1993.
Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.
C:a 170 elever vårterminen 1997 i årskurserna 1-9.

Sverigefinska skolan i Stockholm

Inriktning mot tvåspråkighet. Startade ht 1990.
Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.
C:a 200 elever vt 1997 i årskurserna 1-9.

Estniska skolan

STOCKHOLM

Språklig/kulturell profil. Startade med statsbidrag 1945.
Har i dag godkännande för årskurserna 1-9.
C:a 155 elever vt 1997 i årskurserna 1-9.

Bilaga 2: Källor

Ur Skolverkets produktion:

FRISTÅENDE SKOLOR FÖR SKOLPLIKTIGA ELEVER
Erfarenheter och synpunkter från åren 1991/92 och 1992/93

GODKÄNNANDE AV FRISTÅENDE SKOLOR FÖR SKOLPLIKTIGA
ELEVER 1993/94

GODKÄNNANDE AV FRISTÅENDE SKOLOR FÖR SKOLPLIKTIGA
ELEVER 1994/95

GODKÄNNANDE AV FRISTÅENDE SKOLOR SOM MOTSVARAR
GRUNDSKOLAN - Erfarenheter och synpunkter

GODKÄNNANDE AV FRISTÅENDE GRUNDSKOLOR 1996

PÅ VÄG MOT AKTIV TVÅSPRÅKIGHET
Skolverkets rapport nr 41

ATT VÄLJA SKOLA - effekter av valmöjligheter i grundskolan
Skolverkets rapport nr 109

LIKVÄRDIGHET - ett delat ansvar
Skolverkets rapport nr 110

KONKURRENS FÖR STIMULANS
Göran Arnman och Ingrid Jönsson. Skolverket 1993

OMSTRUKTURERING AV SKOLSYSTEMEN
- Decentralisering, valfrihet och privatisering. En internationell översikt
Holger Daun, Stockholms universitet. Skolverket 1993

VÄRDEGRUNDENS STÄLLNING I KONFESSIONELLA
FRISKOLOR
Internt arbetsmaterial
Christer Hedin, 1997

SOU:

SVERIGE, FRAMTIDEN OCH MÅNGFALDEN
SOU 1996:55

VÄGAR IN I SVERIGE
Bilaga till SOU 1996:55

KROCK ELLER MÖTE
- Den mångkulturella skolan
SOU 1996:143

Övriga tryckta källor:

Holger Daun
NATIONAL FORCES, GLOBALIZATION AND EDUCATIONAL
RESTRUCTURING
Stockhols universitet, 1996

Eva-Stina Hultinger och Christer Wallentin (red.)
DEN MÅNGKULTURELLA SKOLAN
Studentlitteratur, Lund 1996

Leena Huss (red.)
MÅNGA VÄGAR TILL TVÅSPRÅKIGHET
Uppsala universitet, Uppsala Mutliethnic Papers 38, 1996

Kenneth Hyltenstam (red.)
TVÅSPRÅKIGHET MED FÖRHINDER?
- Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige
Studentlitteratur, Lund 1996

Asta Olesen (red.)
ISLAM OG UNDERVISNING I DANMARK
Aarhus universitetsforlag, 1987

Jonas Otterbeck
MUSLIMER I SVENSK SKOLA
Gleerups, Malmö 1993

Hans Ingvar Roth
MÅNGFALDENS GRÄNSER
Arena, 1996

Harald Runblom
MAJORITET OCH MINORITET I ÖSTERSJÖOMRÅDET
- Ett historiskt perspektiv
Natur och kultur, Stockholm 1995

Jan Samuelsson och Åsa Brattlund
KÄRLEK OCH FAMILJELIV I ISLAM
Natur och kultur, Stockholm 1996

Jörgen Beck Simonsen
MUSLIMSKA SKOLOR I DANMARK

- En utmaning
Invandrare och minoriteter 5-6 1993

Jörgen Beck Simonsen
ISLAM I DANMARK
- Muslimske institutioner i Danmark 1970-1989
Aarhus universitetsforlag 1990

Annick Sjögren, Ann Runfors och Ingrid Ramberg (red.)
EN "BRA" SVENSKA
- Om språk, kultur och makt
Mångkulturellt centrum, Botkyrka 1996

Icke tryckta källor:

Sara Alexandersson, m.fl.
VARFÖR AL-SALAMAH?
- En religionssociologisk undersökning
Uppsats i religionssociologi, Lunds universitet, 1996

Ghassan Al-jabari, m.fl.
DEN SVENSKA MUSLIMSKA SKOLAN
Uppsats i SOL 022, Lunds universitet, socialhögskolan vt 1997

Inaas Al-samarraie
AL-SALAMAH SKOLAN
Uppsats, Lärarhögskolan i Malmö, vt 1997

Anders Hedén
MORGONDAGENS MUSLIMER
- En fallstudie om livet på en islamisk och en kommunal
mellanstadieskola i Rosengård
Uppsats i islamologi, Lunds universitet vt 1996

Ali I. Ibrahim
EDUCATION OF IMMIGRANT CHILDREN IN DENMARK
Sammanfattning av en rapport
Lärarhögskolan i Malmö, Inst. för pedagogik och specialmetodik,

Catharina Johansson, m.fl.
FRISTÅENDE SKOLOR
- En studie utifrån Lpo 94
Uppsats, Högskolan i Karlstad, vt 1996

Muntliga källor och kontakter:

Johannes Bank, Utbildningsdepartementet, Danmark

Jörgen Beck Simonsen, Danmark

Bodil Bergman, Utbildningsdepartementet

Åsa Brattlund, Stockholms universitet

Holger Daun, Stockholms universitet

Elisabeth Gerle, Lunds universitet

Jan Hjärpe, Lunds universitet

Kjell Härenstam, Högskolan i Karlstad

Jonas Otterbeck, Lunds universitet